

КИЇВСЬКА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ

МАГІСТЕРСЬКА ПРОГРАМА З ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВРЯДУВАННЯ

ДИПЛОМНА РОБОТА

**«Феномен “російськомовного патріота”: чинники стійкості мовних практик
молоді Харкова (2022-2025)»**

Студентки: Сегеди Тетяни Сергіївни

**Науковий керівник: Кулик Володимир Михайлович,
доктор політичних наук, професор**

**Для здобуття освітнього ступеня: Магістр
за спеціальністю: 281 Публічне управління та адміністрування**

Київ 2026

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	4
ВСТУП.....	5
ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ.....	7
АНАЛІТИЧНА РАМКА.....	11
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИЗАЙН.....	14
Операціоналізація змінних.....	15
Генеральна сукупність та вибірка.....	17
Заплановані процедури збору та аналізу даних.....	17
Обмеження дослідження та етичні аспекти.....	20
РЕЗУЛЬТАТИ.....	22
Звіт про реалізацію дослідження та фактичну вибірку.....	22
Процедури обробки та аналізу даних.....	24
1. Наративний синтез вторинних даних (Макрорівень).....	24
2. Кількісний та якісний контент-аналіз онлайн-опитування (Мікрорівень).....	24
3. Критичний дискурс-аналіз інтерв'ю (Мезорівень та дискурс).....	25
4. Спрямований аналіз мовних ідеологій.....	26
Результати.....	26
Спостереження 1. «Ефект ножиць»: символічне утвердження ідентичності при практичній інерції мовних звичок.....	26
Спостереження 2. Функціональна дихотомія доменів: Схід як простір ситуативного білінгвізму.....	28
Спостереження 3. Поколіннева асиметрія: конфлікт між мовними практиками молоді та родинною інерцією.....	29
Спостереження 4. Мезорівень: інституційний вакуум та «паралельні реальності» влади й активістів.....	30
Спостереження 5. Мотивації та бар'єри: мікромеханіка мовного вибору.....	32
Спостереження 6. Ідентичність та поняття «перехідної норми»: дискурс «російськомовного патріота» як засіб легітимації білінгвізму.....	35
Спостереження 7. Дискурс мовного вибору: аналіз ідеологій та стратегій «роботи з розпізнавання» (CDA за Gee, 2005).....	38
Спостереження 8. «Лексичний буфер»: дискурс суржику та конструювання харківської мовної норми.....	40
Аналіз каузальних механізмів обмеженого мовного зсуву.....	41
Робоче передбачення та перспективи мовної трансформації.....	43
ДИСКУСІЯ.....	44
Верифікація теоретичних очікувань.....	44
Внесок у наукову дискусію.....	45
Ідеї для подальших досліджень.....	45
ВИСНОВКИ.....	46

ПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50
ДОДАТКИ.....	54
Додаток 1. Операціоналізація основних змінних дослідження.....	54
Додаток 2. Анкета онлайн-опитування «Мовні практики в молодіжному середовищі Харкова».....	56
Додаток 3. Гайд напівструктурованого інтерв'ю для дослідження мовних трансформацій у м. Харкові.....	63
Додаток 4. Кодова схема критичного дискурс-аналізу (CDA).....	66
Додаток 5. Репозиторій первинних кількісних даних (посилання на Google Sheets)..	67
Додаток 6. Матриця синтезу вторинних соціологічних даних (2020–2025 рр.).....	68
Додаток 7. Результати контент-аналізу відкритих відповідей анкетування (кодування та кластери).....	71
Додаток 8. Аналітична матриця дискурс-аналізу інтерв'ю за цільовими групами..	72
Додаток 9. Зведена таблиця аналізу мовних ідеологій молоді за результатами опитування.....	74
Додаток 10. Статистичний аналіз зв'язку між профілем навчання та мовними установками молоді.....	78

АНОТАЦІЯ

Дослідження аналізує чинники обмеженості мовного зсуву молоді Харкова під час війни. Попри зростання української ідентичності, мовні практики лишаються інерційними. Опитування (N=410) та 21 інтерв'ю виявили «ефект ножиць»: символічна лояльність до державної мови супроводжується стійкою побутовою російськомовністю. Психологічні бар'єри становлять лише 5,9%, а панівним є середовищний тиск (56,6%). Феномен «російськомовного патріота», «лексичний буфер» та «реактивний опір» на зовнішній тиск виступають механізмами легітимації білінгвізму. Обмежена залученість міської влади консервує стан функціональної двомовності, де українська є кодом успіху, а російська – мовою інтимності.

Ключові слова: мовний зсув, молодь Харкова, російськомовний патріот, мовні ідеології, мезорівень, лексичний буфер.

Кількість слів: 13 636.

ВСТУП

Мова в сучасному суспільстві є складним полем політичної та соціальної боротьби. Наукова дискусія щодо явища мовного зсуву у постколоніальних та багатомовних країнах (Woolard, 1998; Laitin, 1998) вказує на те, що цей процес дуже рідко може бути лінійним. Усі академічні дебати зосереджені на конфлікті між «романтичною» моделлю (мова як ідентичність) та «раціоналістичною» (мова як зручний інструмент) (Geeraerts, 2003). Важливим питанням дискусії є розбіжність між національною ідентичністю та щоденними практиками, що часто пояснюється інерцією соціальних мереж та браком інституційної підтримки на локальному рівні (Gal, 1979).

В українському контексті ці питання мають стратегічне значення, оскільки мова перетворилася з виключно культурного маркера на інструмент національної безпеки та деколонізації. Дослідження (Kulyk, 2024) демонструють, що попри загальнонаціональний тренд на українізацію, цей зсув відбувається нерівномірно через локальні особливості великих міст Сходу та Півдня.

Аналітична проблема мого дослідження полягає у виявленні причин «обмеженості» мовного зсуву в Харкові, де російська мова зберігає стійкість у неформальному спілкуванні. Особливо гостро ця проблема постає серед молоді (14-35 років). Хоча ця група найшвидше змінює ідентичність на користь України, її реальна мовна практика гальмується локальними ідеологіями, інерцією місцевої влади (мезорівень) та середовищним тиском. Інтерес полягає у дослідженні того, чому ідентичність молодих харків'ян уже змінилася, а мовна практика – ні, та як на це впливає специфічне міське середовище. Отже, моє аналітичне питання звучить так: які локальні фактори та механізми пояснюють обмеженість і нерівномірність мовного зсуву серед молоді Харкова в умовах війни та активної державної політики українізації?

Для відповіді на це запитання я обираю пошуковий дизайн дослідження. Наявна література дає загальні макрорівневі пояснення, проте залишає «білою плямою» конкретні локальні механізми взаємодії влади, активістів та молодих мешканців у прифронтовому місті. Перевагою пошукового підходу є можливість виявити приховані чинники (наприклад, стереотипи у STEM-середовищі). Ці показники неможливо зафіксувати суто кількісними методами. Обмеженням дизайну є неможливість поширити результати на всю Україну, проте він створює необхідну базу для розуміння логіки мовних трансформацій у специфічних урбаністичних контекстах.

Я сформувала чотири теоретичні очікування щодо механізмів досліджуваного процесу:

ТО1 (Механізм ідеологічного дисонансу): ефективність українізації обмежена розбіжністю між «романтичною» (ідентичність) та «раціоналістичною» (зручність) моделями мовців.

ТО2 (Механізм інституційної інерції): розрив між деклараціями місцевої влади та практичним впровадженням політики на мезорівні сприяє збереженню російськомовної норми міста.

ТО3 (Динаміка «перехідної норми»): стан двомовності сприймається молоддю як нестабільний компроміс, де зовнішні бар'єри гальмують запит на зміни.

ТО4 (Функціональна придатність у STEM): у технічних середовищах зсув гальмується через уявлення про вищу «корпусну придатність» російської чи англійської мов для науки.

Головний аргумент роботи полягає в тому, що мовний зсув у Харкові стримується конфліктом між ідеологічними моделями та інституційною інерцією мезорівня. У дослідженні я використала методологічну триангуляцію: вторинний аналіз соціологічних даних (КМІС, Разумков Центр, Gradus), онлайн-опитування молоді та 21 глибинне інтерв'ю. Основними методами аналізу є якісний контент-аналіз відкритих відповідей анкети та критичний дискурс-аналіз транскриптів інтерв'ю, які розкривають, як саме респонденти раціоналізують свій мовний вибір та які бар'єри вважають нездоланими.

Значення моєї роботи для наявних досліджень полягає у фокусі на мезорівні, тобто у ролі локальних інституцій та ініціатив у формуванні мовного ландшафту Харкова 2024-2025 років. Я перевіряю, чи є двомовність для харків'ян свідомою «перехідною нормою», чи формою стійкої соціальної інерції.

Робота складається з 8 розділів, списку використаних джерел та 10 додатків. Обсяг роботи – 13 636 слів.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Академічна дискусія щодо мовного зсуву у постколоніальних суспільствах зосереджена на дилемі: чому, попри зміну державного статусу мови та трансформацію національної ідентичності, реальні мовні практики демонструють значну інерційність? Аналіз наукового доробку дозволяє виокремити три ключові напрями аргументації, що пояснюють цей розрив через призму мовних ідеологій, макрополітики та локальних інституційних чинників.

Мовні ідеології як механізм раціоналізації вибору

Перший напрям наукових дебатів розглядає мовні ідеології як чинник, що опосередковує вплив державної політики. Семіотична традиція (Irvine, 1989; Silverstein, 1979; Woolard & Schieffelin, 1994; Woolard, 1998) стверджує, що мовці раціоналізують свій вибір через системи уявлень про мораль, владу та корисність мови. Мовний зсув є передусім символічною зміною, яка корелює зі зміною статусу ціннісних систем, що їх уособлюють мови (Gal, 1979). Цей процес є функцією поколіннєвих відмінностей, де саме молодь стає головним рушієм змін та асоціює нову мову з престижною урбаністичною ідентичністю. Якщо державна політика суперечить вкоріненій ідеології або локальним уявленням про престиж, мовний зсув блокується на рівні спільноти (Irvine & Gal, 2000).

В українському контексті ця напруга між «романтичним» (мова – ідентичність) та «раціоналістичним» (мова – інструмент) підходами (Яворська, 2000; Kudriavtseva, 2021) створює ситуацію, де прагматика переважає ідеологію. Це корелює з антропологічними дослідженнями Куліка (Kulick, 1992) у селі Гапун у Папуа-Новій Гвінеї про те, що мовний зсув відбувається через практики соціалізації та зміну уявлень про «сучасність». На макрополітичному рівні цей прагматичний підхід підкріплюється теорією раціонального вибору. Збереження російської мови часто є наслідком того, що соціальні витрати (втрата статусу у своєму середовищі, ризик неприйняття) та брак економічних стимулів переважають вигоди від переходу на титульну мову (Laitin, 1998).

Водночас Доріан (Dorian, 1994) застерігає, що надмірний пуризм у мовній політиці може створювати психологічні бар'єри, що парадоксальним чином консервують старі практики. Цю дискусію також доповнюють концепти «корпусної придатності» та «прескриптивної лінгвістики» (Яворська, 2000). Це уявлення про те, що певна мова є недостатньо «розвиненою» для певних сфер, яке стає потужним ідеологічним виправданням збереження status quo навіть тоді, коли політичний статус цієї мови зростає.

Макрополітика та розрив між ідентичністю і практикою

Другий рівень дискусії фокусується на ефективності державної політики та динаміці ідентичності. Лонгітюдні дослідження Володимира Кулика (Kulyk, 2018, 2019, 2024) фіксують фундаментальний зсув. Війна стала каталізатором, що перетворив мову з етнокультурного маркера на питання безпеки. Статистика показує різке зростання ідентифікації з українською мовою як рідною (з 57% у 2017 до 87% у 2022 році), проте існує критичне обмеження (Kulyk, 2024): зміна ідентичності випереджає зміну практик, особливо у південно-східних регіонах. Існує також «двоколіїний зсув», тобто масштабне прийняття української у публічній сфері за умови збереження російської як основної мови сімейного та приватного спілкування (Kulyk, 2024). Дані свідчать, що у групі молоді (18-29 років) цей зсув є найбільш радикальним – 91% респондентів обирають українську для офіційної комунікації. Це сигналізує про формування нової соціальної норми, яка, проте, ще не стала універсальною для всіх доменів життя.

Біланюк (Bilaniuk, 2005) у своїй праці про «спірні мови» підкреслює, що мовна політика в Україні завжди була полем «культурної корекції». Державні зусилля часто стикалися з гібридними практиками населення. Послідовне звуження сфери вжитку російської мови на макрорівні крізь призму законодавства (Besters-Dilger, 2023) та політику «дерусифікації» університетів (Lanvers et al., 2023) не дає відповіді на питання, чому наявні макрорівневі дані фіксують лише результат («що» змінилося), але не пояснюють механізмів гальмування на рівні імплементації.

Міжнародний досвід дослідження міст США (Migration Policy Institute, 2025) та Балтійських держав (Hogan-Brun et al., 2009) доводить, що ефективність політики залежить не від суворості законів, а від демографічної структури та локального опору, особливо у великих російськомовних анклавах.

Урбаністична специфіка та інституційна інерція (Мезорівень)

Третя лінія аргументації вказує на роль міського середовища та локальних інституцій. Мусса Хуан та співавтори (Mussa Juane et al., 2019) доводять, що урбанізовані простори мають вищу інерційність і довше зберігають двомовність через складність соціальних мереж. Щодо Харкова, Совік (Søvik, 2010) концептуалізувала російську мову як «легітимну» для цього міста, тобто таку, що сприймається як природна норма. Це робить перехід на українську соціально затратним актом. Дослідження Юлії Сороки та співавторів (Soroka, Kudriavtseva, & Danylenko, 2023) підтверджує, що до 2022 року білінгвізм надавав вищий соціальний капітал, ніж монолінгвізм. Це створювало прагматичні стимули для його збереження.

Важливу «білу пляму» у розумінні професійної сегрегації мов підсвічує дослідження Возної (Vozna, 2025). Вона виявила, що навіть за умови підтримки українізації, освітні програми Харкова у сфері STEM (наука, технологія, інженерія) демонструють значно повільніші темпи переходу порівняно з гуманітарними напрямками. Це вказує на існування специфічних бар'єрів на мезорівні у професійних спільнотах та інституціях, які діють автономно від державної ідеології.

Ці спостереження перегукуються з тезою про те, що «соціальна мережа» є сильнішим чинником вибору мови, ніж навіть етнічна ідентичність (Gal, 1979). У випадку Харкова професійні мережі (зокрема STEM) можуть діяти як замкнені системи, що консервують російськомовність як інерційний інструмент комунікації, попри зміну політичних поглядів окремих індивідів. Попередні дослідження мезорівня часто фокусувалися на університетах як на макроінституціях та ігнорували мікромеханізми взаємодії всередині технічних спільнот.

Аналітична прогалина

Попри широкий спектр досліджень, у науковій літературі залишається суттєва аналітична прогалина, що стосується мезорівня. Макродослідження (Besters-Dilger, 2023; Kulyk, 2018, 2019, 2024) пояснюють загальнонаціональні тренди, проте не причини відмінностей між містами. Мікродослідження (Kudriavtseva, 2021; Søvik, 2010) аналізують індивідуальні мотиви, але не показують, як вони трансформуються під тиском місцевих інституцій під час війни. Зокрема, бракує розуміння того, як молодь Харкова як головний агент змін (Gal, 1979) долає (або консервує) розрив між публічною українською та приватною російською мовами (Kulyk, 2024). Наявні дані про професійну сегрегацію у STEM (Vozna, 2025) та урбаністику (Mussa Juane et al., 2019) вказують на наявність локальних бар'єрів, але не розкривають механізмів їхньої дії в умовах повномасштабного вторгнення 2022-2025 років. Відповідно, невідомим залишається, яким чином взаємодіють місцева влада, громадський сектор та професійні середовища та за яких умов нинішній стан є станом «обмеженого зсуву», тобто свідомим вибором містян, а за яких – наслідком невідповідності муніципальної політики актуальним викликам та очікуванням молоді.

Суспільна та політична значущість

Виявлення механізмів цього «обмеженого зсуву» має академічне та стратегічне значення. У контексті глобальних пріоритетів ООН щодо мовного різноманіття (UNESCO, 2021; United Nations, General Assembly, 2020) у постколоніальних контекстах відбувається процес деколонізації та ревіталізації мов, які століттями зазнавали маргіналізації. Ця ситуація створює напругу між завданнями націєбудування та міжнародними зобов'язаннями України як кандидата в ЄС щодо захисту прав меншин. Європейська Комісія «За демократію через право» (Venice Commission, 2019) у своєму висновку щодо українського Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (Верховна Рада України, 2019) критикує диференційоване ставлення до мов меншин. Це вказує на необхідність шукати баланс. Україна постає перед дилемою: яким чином забезпечити єдність суспільства та функціонування державної мови, при цьому не відчужувати великі групи російськомовних громадян, які є патріотами України? В умовах повномасштабної війни це набуває виміру національної безпеки. Уніфіковані підходи,

що ігнорують локальні механізми (як-от інерцію STEM-середовищ), можуть бути неефективними у складному урбаністичному середовищі. Тому розуміння специфіки Харкова є критичним для формування політики, що забезпечить соціальну інтеграцію без примусового відчуження.

Хоча теоретичні моделі мовної поведінки часто припускають, що консолідація національної лояльності та зростання символічної ваги державної мови мають детермінувати зміну щоденних практик, реальний перехід до україномовності в усіх сферах життя виявився нелінійним. Попри високу національну лояльність харків'ян, я спостерігаю тривалу інерцію російської мови в побуті та професійних середовищах. Ці суперечності між теорією та практикою визначають аналітичну проблему мого дослідження. Відповідно, аналітичне питання звучить так: які локальні фактори та механізми пояснюють обмеженість і нерівномірність мовного зсуву серед молоді Харкова в умовах війни та активної державної політики українізації?

АНАЛІТИЧНА РАМКА

Після аналізу літератури можна окреслити мету роботи: дослідити, яким чином згадані локальні чинники впливають на процес мовного зсуву в Харкові. Об'єктом аналізу є молодь (14-35 років) як головний агент змін. Я прагну відстежити, як повномасштабне вторгнення 2022 року та посилення державної політики українізації заломлюються крізь специфічне міське середовище Харкова.

Я застосувала опортуністичний підхід, тому уточнюю цю рамку на основі виявленої нерівномірності зсуву, яку аналізую через порівняння трьох суспільних ділянок: формальної (освіти), приватної (родини/друзів) та професійної (STEM). Я хочу перевірити, чи є збереження російської мови в побуті результатом свідомого опору, чи, навпаки, наслідком інерції, недостатньої інфраструктури та дії прагматичних ідеологій. Останні досі сприймають російську як зручний «інструмент» навіть попри зміну ідентичності мовців.

Для проведення дослідження я обрала пошуковий дизайн, оскільки аналітичне питання звучить так: які локальні фактори та механізми пояснюють обмеженість і нерівномірність мовного зсуву серед молоді Харкова в умовах війни та активної державної політики українізації? Інтерес полягає у виявленні прихованих зв'язків між політичними деклараціями влади та щоденним вибором містян, які часто залишаються поза увагою макрорівневих звітів.

Центральним поняттям є «мовні ідеології», цілісні культурні системи уявлень про сутність, структуру та функції мови в суспільстві (Woolard & Schieffelin, 1994). Окрім емоційних та моральних оцінок, мовні ідеології охоплюють переконання щодо «корпусної придатності» мов (Яворська, 2000). Ця категорія пов'язує соціальний статус мови (престижність, легітимність у певних сферах) з оцінкою її «корпусу» (логічної внутрішньої структури, красивого, багатого лексику). Традиція вживання безпосередньо впливає на уявлення про корпусну придатність. Уявлення про бажаний статус мови та її бажаний корпус тісно взаємопов'язані й мають двосторонній вплив (Kulyk, 2011). Тобто, якщо мова історично мала нижчий статус у певній професійній сфері, її лексикон часто апіорі мовці оцінюють як «недостатній» чи «незручний». Це ідеологічно легітимізує збереження її низького статусу.

Згідно з типологією Дірка Герартса (2003) та напрацюваннями Наталії Кудрявцевої, я виділяю дві моделі, а також залучаю термінологію Володимира Кулика (2010). Це відмінне розуміння від класичного погляду на ідеологію як на «політичну пропаганду»:

- 1) романтична модель (ідеологія ідентифікації) – сприймає українську мову як екзистенційний маркер ідентичності та патріотизму (мова – це «код нації» та безпека);
- 2) раціоналістична модель (ідеологія розуміння/комунікації) – розглядає мову як нейтральний інструмент комунікації, вибір диктує прагматика, комфорт, звичка та уявлення про корпусну придатність мови до конкретної сфери.

У межах дослідження романтична модель розглядається як ідеологічне підґрунтя мовноцентричного націоналізму, де українська мова сприймається як єдино можливий фундамент політичної нації та головний інструмент деколонізації. На противагу їй раціоналістична модель базується на прагматизмі та комунікативній зручності.

Я спираюся на концепцію Б.Ажнюка (2024), згідно з якою мовна ідеологія функціонує як «комплекс ідеологем, що пов'язані з внутрішньою гравітацією». Ідеологема безпеки переміщується в «ядро» ідентичності молоді, а ідеологема «зручності» залишається на периферії та стримує повний мовний зсув.

У дослідженні мовна ідеологія – це «фільтр», через який людина раціоналізує свою поведінку та узгоджує суперечливі установки (Silverstein, 1979). Наприклад, поширену серед респондентів стратегію «я патріот, проте зручніше російською» я інтерпретую як результат дії раціоналістичної моделі, що суперечить романтичній моделі державної політики.

Аналіз дискурсу молоді доповнює раціоналістичну модель концептом реактивного опору. Коли українізація сприймається як зовнішній агресивний тиск, мовці вдаються до «оборонної російськомовності» як способу захисту особистої автономії.

Для глибинного аналізу цієї раціоналізації в інтерв'ю я застосовую теоретичну рамку Дж. П. Джі (Gee, 2005), яка операціоналізує мовну поведінку через три рівні «дискурсивної роботи»: ідентичності (хто я), діяльності (що я роблю) та «роботи з розпізнавання». Останній концепт є ключовим для дослідження. Він пояснює механізм засвоєння «органічного розпізнавання», за якого нова мовна практика перетворюється на природну групову норму в межах професійних або соціальних мереж Харкова.

Під частковим мовним зсувом я маю на увазі функціональну дихотомію доменів: ситуацію, за якої перехід на українську мову відбувається нерівномірно в різних суспільних ділянках. Я припускаю, що українська мова зміцнює позиції у формальних сферах (освіті, адмініструванні), але залишається другорядною в приватних доменах (сім'ї, дружбі) та специфічних професійних середовищах (STEM). Ці відмінності між ділянками я прагну дослідити.

Оскільки дослідження має пошуковий дизайн, я сформулювала чотири теоретичні очікування щодо механізмів цього процесу:

ТО1 (механізм ідеологічного дисонансу): розбіжність між державною «романтичною моделлю» (ідентичність) та побутовою «раціоналістичною моделлю» (зручність) мовців зумовлює стан обмеженого мовного зсуву.

ТО2 (механізм інституційної інерції): розрив між політичними деклараціями влади та практичною підтримкою інфраструктури (україномовні культурні продукти, курси тощо) на мезорівні консервує російськомовність як інерційну соціальну норму міста.

ТО3 (динаміка «перехідної норми»): стан білінгвізму сприймається молоддю як нестабільний компроміс, де романтична потреба у змінах стримується раціоналістичною звичкою та зовнішніми бар'єрами.

ТО4 (функціональна придатність мов (зокрема у STEM)): у професійних технічних середовищах Харкова мовний зсув гальмується через ідеологему «корпусної непридатності» української мови для науки та дефіцит фахового контенту.

Окреслена мною аналітична модель свідомо звужує фокус до чотирьох ключових теоретичних очікувань. Мовний зсув – це багатофакторний процес, де значно впливають інтенсивність міграції, безпековий ландшафт, релігійні чинники чи індивідуальні психологічні травми воєнного часу. Я зупиняюся саме на обраних моделях, оскільки вони концептуалізують конфлікт між високою декларативною лояльністю харківської молоді та стійкістю їхніх побутових практик.

Вибір виправданий потребою «діагностувати» саме локальні механізми гальмування, які часто випадають із макросоціологічних досліджень. Це дозволяє перевірити, яким чином загальнонаціональні тренди на українізацію заломлюються крізь специфічні фільтри харківського міського середовища, професійних мереж та унікального перехідного дискурсу «російськомовного патріотизму».

Для того, щоб структурувати аналіз, я визначаю таку логіку зв'язку чинників та механізмів:

- незалежні змінні (X): тип панівної мовної ідеології респондента (романтична/раціоналістична); рівень імплементації політики місцевою владою; активність громадянського суспільства.

- залежна змінна (Y): ступінь та нерівномірність мовного зсуву (порівняння практик у приватному, публічному та професійному доменах молоді).

- проміжні змінні (механізми, що пояснюють інерцію):

- 1) індивідуальні бар'єри (психологічні, середовищні);
- 2) індивідуальні мотивації (емоційні та прагматичні), які простежують через апеляції до солідарності, престижу, соціальних чи професійних можливостей і перспектив, що відкриває використання певної мови;
- 3) специфічні професійні переконання (зокрема у STEM-середовищі щодо корпусної придатності мови).

Таке поєднання аналізу публічної політики та критичного дискурс-аналізу (CDA) транскриптів інтерв'ю дозволить зафіксувати стан мовної динаміки в Харкові та розкрити механізми, які роблять цей стан «стабільним» навіть у часи радикальних змін.

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИЗАЙН

Для відповіді на аналітичне питання дослідження я застосовую пошуковий дизайн дослідження з елементами пояснювального аналізу. Оскільки наявні теоретичні рамки переважно описують загальнонаціональні макротенденції, пошуковий дизайн дозволяє виявити специфічні для Харкова приховані причинно-наслідкові зв'язки. Зокрема, прагну дослідити розрив між ідентичністю та практикою серед молоді як головного «агента змін», а також роль локальних інституцій у трансляції нових мовних норм.

В основі роботи – стратегія поглибленого вивчення одиничного випадку. Я обрала Харків як об'єкт аналізу не лише через його статус великого прифронтового урбаністичного центру, де історичне домінування російської мови стикається з безпрецедентними безпековими та законодавчими викликами. Це місто є найбільш помітним випадком мовної трансформації та виступає «критичним випадком», оскільки саме тут загальнонаціональні тенденції найбільше стикаються з інституційною та соціальною інерцією. Унікальність цього кейсу підтверджується статистичними аномаліями, що виділяють Харків серед інших міст України:

- за даними моніторингів (Грушецький, 2025a), у 2025 році переважна більшість респондентів обирає українську мову як ознаку національної лояльності, проте спостерігається значний розрив між цим декларативним показником та реальною часткою тих, хто спілкується нею вдома. Хоча дані по Сходу загалом демонструють позитивну динаміку, саме для Харкова характерна величезна дистанція між символічним самовизначенням та повсякденною практикою, що робить місто унікальним для дослідження бар'єрів мовного зсуву.

- харківська область стабільно посідає 2-ге місце за кількістю скарг на порушення мовного закону і поступається лише Києву (Уповноважений із захисту державної мови, 2020-2024);

- місто демонструє найрізкішу полярність середовищ. При загальному тренді 74% мешканців декларують активізацію вживання мови (Малиновський, 2024), у родині ситуація залишається інерційною. Зокрема, станом на початок 2025 року (після трьох років повномасштабної війни), частка україномовних вдома батьків скоротилася до 23% (Павленко, 2026).

Цей кейс дозволяє глибоко проаналізувати конфлікт між «романтичною» та «раціоналістичною» мовними моделями в умовах війни, проте дослідження не претендує на статистичну репрезентативність щодо всієї території України чи всього Сходу України. Вивчення міста дає змогу виявити приховані механізми гальмування, які непомітні в регіонах із лінійною динамікою українізації. Виявлені патерни відображають специфічну урбаністичну логіку фронтирного міста і не можуть бути механічно проєктовані на Львів чи Київ, проте є корисними для розуміння процесів у великих містах Сходу та Півдня України. Такий підхід дозволяє сформулювати аналітичну модель «обмеженого зсуву», де об'єктом аналізу є сам процес («як» і «чому» він гальмується).

Методологія побудована на принципі тріангуляції даних, щоб дослідити проблему комплексно на трьох рівнях: макрорівні (загальнонаціональні та регіональні суспільні тренди), мезорівні (діяльність локальних інституцій, громадських активістів) та мікрорівні (індивідуальні ідеології та повсякденні практики молодих мешканців). Метою роботи є з'ясування поточних обсягів мовного зсуву, а також виявлення чинників, що зумовлюють стійкість мовної ситуації Харкова, зокрема через аналіз ефективності інституційного сигналу з боку влади.

Такий дизайн є оптимальним для перевірки моїх теоретичних очікувань, щоб вийти за межі простої констатації фактів мовного переходу. Якщо кількісні опитування фіксують результат змін (наприклад, зростання частки тих, хто ідентифікує себе з українською мовою), то обрана мною стратегія дозволяє пояснити процес – чому ці зміни гальмуються на рівні побутових практик та інституцій. Це підвищує надійність висновків, оскільки збіг даних з різних джерел знижує ймовірність систематичного викривлення.

Дослідження спирається на змішаний підхід. Якісний компонент у дослідженні (інтерв'ю, дискурс-аналіз) є основним, оскільки аналітична проблема вимагає розуміння механізмів («чому» і «яким чином» відбуваються процеси), інтерпретації мовних ідеологій та виявлення прихованих бар'єрів, які неможливо зафіксувати статистикою. Кількісний компонент (онлайн-опитування, аналіз вторинних даних) виконує допоміжну, контекстуалізаційну роль, щоб виміряти масштаб тенденцій та верифікувати (або спростувати), наскільки наративи з інтерв'ю резонують із ширшою групою молоді. Таке поєднання дозволяє описати поширеність певних мовних ідеологій (через опитування) та глибоко інтерпретувати їхній зміст та вплив на ухвалення рішень (через інтерв'ю та дискурс-аналіз), а також компенсує слабкості кожного окремого методу. Особливо це важливо у специфічних професійних середовищах (STEM) та на рівні місцевого самоврядування.

Операціоналізація змінних

Для перевірки теоретичних очікувань я розробила систему індикаторів для основних змінних дослідження (див. Таблицю 1, докладний опис – Додаток 1).

Таблиця 1. Операціоналізація основних змінних дослідження			
<i>Змінна</i>	<i>Тип змінної</i>	<i>Ключові індикатори</i>	<i>Тип даних</i>
Ступінь та нерівномірність мовного зсуву	Залежна (Y)	– Мовна поведінка у приватному та публічному доменах; – Наявність факту переходу після 2022 р.; – Динаміка мовного	Категорійні (шкали), текстові, кількісні/числові (частоти)

		споживання контенту.	
Тип панівної мовної ідеології	Незалежна (X1)	– Дискурсивні маркери «романтичної» (ідентичність) або «раціоналістичної» (зручність) моделей; – Сприйняття білінгвізму.	Текстові (метафори, фрейми)
Рівень імплементації політики місцевою владою	Незалежна (X2)	– Статистика скарг до Уповноваженого; – Наявність муніципальних програм; – Суб'єктивна оцінка діяльності влади (сприяння чи імітація).	Числові (статистика), текстові (оцінки респондентів)
Активність громадянського суспільства	Незалежна (X3)	– Обізнаність молоді про ініціативи ГО; – Оцінка ефективності громадського сектору за шкалою 1-5.	Категорійні (коди), текстові (наративи), числові.
Індивідуальні бар'єри	Проміжні (Механізми)	– Психологічні та середовищні бар'єри;	Категорійні (коди), текстові (наративи)
Індивідуальні мотивації		– Мотивації: почуття провини, професійний престиж, солідарність; – Ідентичність: зв'язок мови з відчуттям патріотизму;	
Специфічні професійні переконання (зокрема у STEM)		– Професійні переконання щодо «корпусної придатності» української мови (STEM).	

Примітка: розроблено на основі попередньої концептуалізації змінних та адаптовано до контексту дослідження мовної ситуації в Харкові.

Генеральна сукупність та вибірка

До генеральної сукупності дослідження входять три категорії акторів у м.Харків:

1. Молодь (14-35 років), представники цієї демографічної групи не є вихідцями з СРСР (рік народження 1991+), є найбільш чутливими до трансформацій ідентичності та найшвидше адаптуються до нових мовних норм;
2. Представники місцевої влади, які відповідальні за гуманітарну політику;
3. Представники громадянського суспільства: мовні активісти, культурні менеджери, представники ГО, що займаються українізацією.

Також документальний масив: щорічні звіти Уповноваженого із захисту державної мови (2020-2024 рр.), дані соціологічних груп (КМІС, Gradus тощо).

Стратегія формування вибірки

Я використала неімовірнісний підхід через специфіку воєнного часу та важкодоступність окремих груп.

1. Для онлайн-опитування:
 - Тип: комбінація цілеспрямованої вибірки та методу «снігової кулі»;
 - Планований обсяг: N = не менше 100 респондентів;
 - Критерії відбору: вік 14-35 років, проживання в Харкові або вимушений переїзд з Харкова, проте людина має намір повернутися (перевірка через фільтр-питання);
 - Охоплення: учні, студенти різних спеціальностей закладів фахової передвищої освіти, вищої освіти, молоді професіонали.
2. Для глибоких інтерв'ю:
 - Тип: вибірка максимальної варіативності;
 - Планований обсяг: N = 20 респондентів;
 - Структура:
 - ❖ Група А (Влада): 3-4 представники/ці профільних департаментів;
 - ❖ Група Б (Активісти): 3-4 представники ГО та культурних ініціатив;
 - ❖ Група В (Мешканці): 12-14 осіб, розділених на підгрупи:
 - (1) ті, хто перейшли на українську;
 - (2) ті, хто намагалися, але повернулися до російської/білінгвізму;
 - (3) послідовно російськомовні.

Заплановані процедури збору та аналізу даних

Реалізацію дослідження я структурувала за трьома етапами, кожен з яких мав на меті забезпечити триангуляцію даних для глибокого розуміння мовного зсуву.

Перший етап передбачав вторинний аналіз даних у вигляді кабінетного дослідження, щоб встановити макроконтекст мовної ситуації. План аналізу включав опрацювання річних звітів Уповноваженого із захисту державної мови (2020-2024 рр.) із фокусом на статистиці порушень та географічному розподілі скарг. Окрему увагу я планувала приділити отриманню специфічної статистики по Харкову за 2025 рік через офіційний запит до Секретаріату Уповноваженого, щоб перевірити ТО2 щодо інституційної інерції на мезорівні. Щоб порівняти локальні тренди із загальнонаціональними, я запланувала синтез соціологічних даних опитувань Центру Разумкова, КМІС, ІРІ тощо. Усі ці дані дозволяють виокремити унікальні риси мовної ситуації прифронтового Харкова.

Другий етап – це онлайн-опитування молоді для збору мікрорівневих даних. Інструментарієм була структурована анкета з 33 питань, з них 7 запитань відкритого типу (див. Додаток 2). Питання охоплювали 7 блоків: вступний блок (для фільтрації респондентів); загальна інформація; поточні мовні практики; динаміка змін; мотивації, бар'єри та професійне середовище; влада, освіта та громадські ініціативи; мова та ваше внутрішнє відчуття.

Я розробила стратегію поширення через три незалежні канали, щоб зменшити вірогідність викривлення вибірки:

1. Офіційний: листи до адміністрацій університетів та коледжів;
2. Громадський: взаємодія через Telegram-канали, особисті чати активістів, студентського самоврядування, ГО; радіо;
3. Соціальний: використання Instagram-акаунтів інфлюенсерів, шкіл, коледжів, університетів, активістів, освітніх та культурних хабів Харкова; Facebook, листування, групи.

Відповіді на відкриті питання я планувала аналізувати методом тематичного кодування та виокремлення смислових категорій, щоб виділити ключові мотиви, бар'єри та оцінки респондентів щодо мовних практик у Харкові. Для кількісних показників я застосувала описову статистику (розрахунок абсолютних та відносних частот, середніх значень для шкал 1-5). Порівняльний аналіз я використала, щоб проілюструвати відмінності в тенденціях між різними групами респондентів (наприклад, STEM vs гуманітарії).

Третій етап полягав у проведенні глибинних структурованих інтерв'ю, щоб розкрити причинні механізми процесу. Дизайн інтерв'ю передбачав використання п'яťох варіацій гайду: для представників місцевої влади, для активістів, для мешканців, окремо для кожної з підгруп (див. Додаток 3). Питання базувалися на теоретичних очікуваннях, зокрема щодо «раціоналізації» вибору мови та сприйняття «мовної травми». Процедура обробки включала аудіофіксацію, транскрибування за допомогою AI-сервісу (TurboScribe) та подальшу перевірку власноруч, щоб зберегти лінгвістичні особливості (суржик, перемикування кодів), що є критично важливими для подальшого дискурс-аналізу.

При розробці анкети та гайду інтерв'ю за основу я взяла припущення про немонолітність мовної ідеології. Згідно з підходом, у якому мова розглядається як

обов'язкова умова належності до спільноти (Ажнюк, 2024), я заклала в структуру інструментарію питання, щоб виявити «гравітацію» між різними установками респондентів. Зокрема, питання про «російськомовного патріота» (Q25) та вплив мови на самосприйняття (Q24) спрямовані на те, щоб виміряти ступінь інтеграції української мови в ядро національної приналежності або її сприйняття як периферійного інструменту.

Щоб реалізувати якісний етап (інтерв'ю), я обрала теоретичну рамку Дж. П. Джі (Gee, 2005), яка операціоналізує мовну поведінку через три рівні «дискурсивної роботи»: ідентичність, діяльність, роботу з розпізнавання. Цей вибір я обґрунтовую потребою зафіксувати, як мовці через вибір лексики та стратегій спілкування конструюють соціальну реальність, що є важливим для розуміння «органічного розпізнавання» української мови як групової норми.

Аналіз зібраних даних передбачав поєднання двох взаємодоповнювальних методів, що розподілені відповідно до аналітичних можливостей матеріалу:

1. Якісний контент-аналіз (CA)

Я застосовую цей метод до масиву окремих відкритих відповідей анкети (5 питань) за конвенційним підходом (Hsieh&Shannon, 2005), щоб систематизувати масив текстових даних та виявити найбільш частотні теми, лексичні патерни та ключові слова, що відображають ставлення респондентів до мови, ідентичності та державної політики. Лексичні патерни включають повторювані вирази та словосполучення, що утворюють смислові блоки («страх помилки», «почуття провини»). Ключові слова – це окремі терміни, що найчастіше зустрічаються у тексті («безпека», «патріотизм»). Процедура аналізу включає 3 етапи: 1) первинне читання для занурення; 2) кодування повторюваних ключових слів, образів та лексичних патернів; 3) частотний підрахунок категорій, щоб створити кодову рамку та зробити порівняльний аналіз груп респондентів.

2. Критичний дискурс-аналіз (CDA)

Я використовую цей метод до транскриптів глибинних інтерв'ю, щоб виявити приховані ідеологічні припущення та владні відносини. Об'єктом аналізу є ключові метафори («мова-зброя», «мова-дім»), стратегії аргументації та фреймінг, що є недосяжними на матеріалі коротких анкетних відповідей (Schreier, 2014). Процедура передбачає 3 етапи: 1) аналіз того, як респонденти позиціонують себе та «інших» у наративах про національну приналежність (конструювання образу «правильного» vs «неправильного» патріота); 2) виявлення фреймів, через які описується мовна політика (як «захист» чи як «примус»); 3) зіставлення дискурсивних стратегій різних груп (влади, активістів, молоді), щоб виявити конфлікти інтерпретацій. Очікуваним результатом є розуміння того, як мовний вибір підтримує, оскаржує або трансформує наявні соціальні ієрархії та політичні наративи в Харкові. Для прозорості та відтворюваності дослідження детальна кодова схема (метафори, фрейми, стратегії аргументації) наведена у Додатку 4.

Відповіді анкети при цьому виконують допоміжну роль у якісному аналізі. Вони слугують джерелом дискурсивних маркерів («зручність», «комфорт») та

кількісним контекстом, щоб верифікувати, наскільки наративи з інтерв'ю резонують із ширшою групою молоді. Категорійні дані закритих запитань з опитування я використовувала як допоміжний контекст для інтерпретації висловлювань.

3. Аналіз мовних ідеологій

Цей метод інтегрований у структуру CDA та спрямований контент-аналіз відкритих питань анкети, щоб інтерпретувати явні твердження та приховані переконання респондентів як відображення ширших ідеологічних систем, що формують сприйняття мови. Теоретично визначені категорії «романтичної» та «раціоналістичної» моделей (Geeraerts, 2003; Kudriavtseva, 2021) слугують початковою кодовою схемою, що доповнювалася індуктивно виявленими кодами. Об'єктом аналізу є оцінні судження про те, що вважається «правильною», «нормальною» або «патріотичною» мовною поведінкою. Процедура включає 3 етапи: 1) ідентифікацію явних та прихованих посилань на статус мов (наприклад, у STEM-сфері); 2) класифікацію суджень щодо білінгвізму (як норми чи проблеми); 3) виявлення патернів співіснування російськомовної практики з патріотичною ідентифікацією.

Очікуваним результатом застосування цих методів є розкриття механізмів «стабільності» мовної ситуації в Харкові та розуміння того, як індивідуальні переконання вписуються у загальноукраїнський ідеологічний ландшафт.

Обмеження дослідження та етичні аспекти

Пошуковий дизайн дослідження передбачає врахування обмежень вибірки та інструментарію, для нейтралізації яких я вжила відповідні заходи:

1) вікова обмеженість

Вибірка цілеспрямовано обмежується молоддю (14-35 років). Що унеможливило узагальнення результатів на все населення Харкова, проте є виправданим, оскільки саме ця група визначена мною як головні «агенти змін» у мовному ландшафті.

2) ризик самовідбору

Онлайн-формат опитування сприяв залученню переважно проактивних та проукраїнськи налаштованих громадян. Представники групи «послідовно російськомовних» або менш зацікавлені у мовних питаннях рідше долучалися до опитування. Для мінімізації цього викривлення в якісній частині дослідження (інтерв'ю) здійснювався цілеспрямований пошук респондентів із відмінними поглядами – через особисті рекомендації та самостійне визначення респондентами власної мовної позиції.

3) залежність від каналів поширення

Процес збору даних залежав від готовності адміністраторів спільнот публікувати анкету. Відмова (без причин) окремих університетських організацій могла призвести до нерівномірного охоплення різних студентських середовищ.

4) критерії фільтрації

Використання фільтр-питань дозволило зосередитися на мешканцях, які безпосередньо залучені до життя міста зараз або планують повернутися, проте залишило поза увагою досвід «довоєнної діаспори», чий мовний досвід міг би бути релевантним.

5) безпекові обмеження

Умови воєнного стану в Харкові унеможливили проведення безпосередньої польової роботи у міському просторі чи етнографічного спостереження. Це зумовило обмеження дослідження дистанційними методами збору даних (онлайн-опитування, інтерв'ю через засоби відеозв'язку), що я врахувала під час інтерпретації якісного компоненту.

Під час пілотування анкети та реалізації дослідження я виявила певні недоліки формулювань, що надалі врахувала при інтерпретації даних. Зокрема, недостатня гранулярність питань щодо STEM-сфери (об'єднання ставлення до російської та англійської мов) ускладнила диференціацію мотивацій. Також суб'єктивне трактування оцінок за шкалою (1–5) могло виникнути через відсутність детального опису значень у кожному блоці.

Ці обмеження я компенсувала якісним компонентом (інтерв'ю), де респонденти мали змогу розмежувати своє ставлення до різних мов та уточнити логіку своїх оцінок. Ужиті заходи відповідають принципам мінімізації викривлень. Хоча статистичне узагальнення результатів обмежене молодіжною аудиторією Харкова, обраний дизайн дозволяє екстраполювати виявлені причинні механізми (наприклад, роль інституційної інерції) на ширший теоретичний контекст інших історично російськомовних урбаністичних центрів України.

Дослідження я проводила відповідно до стандартів академічної етики. Усі учасники надавали інформовану згоду. Для пересічних мешканців гарантовано повну анонімність (використання псевдонімів). Цитати представників влади та публічних діячів використовуються із зазначенням посади лише за їхньої попередньої згоди. Через високу сенситивність мовного питання в умовах війни, формулювання питань були побудовані за принципом «незаподіяння шкоди», щоб уникнути ретравматизації респондентів та забезпечити щирість їхніх відповідей.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розділ результатів я структурувала за логікою послідовного заглиблення: від макроконтексту країни до мікромеханізмів вибору молоді Харкова. Специфіку Харкова я аналізую як кейс «фронтирного» міста, де розрив між політичною лояльністю та мовною інерцією проявляється найгостріше.

Кожне з восьми представлених спостережень відповідає одному або кільком теоретичним очікуванням дослідження і ґрунтується на принципі тріангуляції даних: зіставленні даних загальнонаціональних моніторинґів, результатів авторського анкетування та дискурс-аналізу інтерв'ю. Це дозволяє простежити каузальний ланцюг: як макрополітичні умови через діяльність (або пасивність) місцевої влади трансформуються у конкретні мовні практики харківської молоді.

Звіт про реалізацію дослідження та фактичну вибірку

Процес збору даних я організувала за трьома основними напрямками: вторинний аналіз наявних досліджень, онлайн-опитування та серія глибинних інтерв'ю.

1. Вторинний аналіз даних

Протягом жовтня 2025 – лютого 2026 року я провела кабінетне дослідження, щоб сформувати загальну картину мовних змін. Я відібрала джерела за принципами релевантності та доступності, відкрито опубліковані матеріали, що відповідали трьом критеріям: охоплення харківського або східноукраїнського контексту (прикордонних областей, які історично зазнали найсильнішого впливу російської мови та культури); наявність даних про мовні практики або мовну політику після 2020 року; методологічна прозорість (зазначена вибірка, метод збору тощо).

Для аналізу я залучила такі групи джерел:

- 1) загальнонаціональні моніторинґи: дані про зміну ідентичності та мовних практик українців (Грушецький, 2025a, 2025b; Центр Разумкова, 2024; Gradus Research, 2025; Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation & Razumkov Center, 2023; International Republican Institute, 2025).
- 2) регіональні освітні зрізи: дослідження того, як мова використовується в школах та університетах Харківщини (Павленко, 2026; «Мовне питання та освіта...», 2022).
- 3) інституційні звіти: матеріали про стан дотримання мовного законодавства (Уповноважений із захисту державної мови, 2020-2024).
- 4) локальні харківські дослідження: дані щодо муніципальної політики та стійкості громади (International Republican Institute, 2023; Малиновський, 2024; Стійка Україна, 2022);
- 5) цифрові дані: аналіз мовної поведінки харків'ян в інтернеті (Рольський, 2025).

Під час порівняння цих джерел я враховувала різницю в методах, що допомогло уникнути викривлень у висновках.

Доступ до частини потенційно релевантних джерел був обмежений через воєнний стан. Ряд регіональних даних не публікувався у відкритому доступі або був неповним. Відповіді на запит до Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови щодо статистики скарг по місту Харкову за 2025 рік я не отримала, тому аналіз на рівні міста (на відміну від області) ґрунтується виключно на відкритих даних річних звітів. Оскільки дослідження є кабінетним, показник response rate не є релевантним. Первинний збір даних я не проводила, а всі використані джерела є відкрито опублікованими матеріалами.

2. Онлайн-опитування «Мовні практики в молодіжному середовищі Харкова»

Анкетування молоді тривало з 22 січня по 22 лютого 2026 року. Загальна кількість відповідей склала 475. Після застосування фільтрів за місцем проживання та віком до фінального масиву увійшли 410 дійсних анкет (відповіді див. у Додатку 5). Таким чином, я відсіяла 65 респондентів: 30 осіб виїхали через війну і не планують повертатися, 35 осіб не є харків'янами і не проживають тут, та 3 особи 36 років та старші.

Поширення анкети я робила через три фактичні канали:

- Офіційний: листи до адміністрацій 46 університетів та 33 коледжів;
- Громадський: через 168 Telegram-каналів та особисті чати активістів, студентського самоврядування, ГО; 2 радіо;
- Соціальний: 630 адресних повідомлень в Instagram інфлюенсерам, школам, коледжам, університетам, активістам, освітнім та культурним хабам Харкова, поширення у Facebook, Threads.

Найкраще спрацювали неформальні Telegram-канали, водночас офіційні структури університетів часто ігнорували запит або відмовляли в поширенні анкети без пояснення причин.

3. Глибинні структуровані інтерв'ю

Упродовж лютого-березня 2026 року я провела 21 інтерв'ю. Тривалість кожного склала 20-35 хвилин. Фактична структура вибірки:

- ❖ Група А (Влада): 1 представник профільного Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту (відмова інших департаментів стала емпіричним підтвердженням інертності влади);
- ❖ Група Б (Активісти): 5 представників ГО та культурних ініціатив, серед яких Голова Фондації Регіональних Ініціатив, колишній Голова Студентської ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Засновник та Засновниця Громадської спілки «Культурний погляд», акторка театру «Нафта» та ексавторка та модераторка українських розмовних клубів у Харкові;
- ❖ Група В (Мешканці): 15 осіб, розділених на підгрупи за власним вибором респондентами:
 - ті, хто перейшли на українську (5);
 - ті, хто намагалися, але повернулися до російської/білінгвізму (5);
 - послідовно російськомовні (5), частина з них була знайдена методом «снігової кулі».

Процедури обробки та аналізу даних

Для глибокого вивчення причин обмеженості мовного зсуву в Харкові я застосувала комплексний аналітичний підхід, що складався з чотирьох послідовних етапів. Кожен тип аналізу дозволив верифікувати статистичні тренди через якісну інтерпретацію смислів.

1. Наративний синтез вторинних даних (Макрорівень)

На першому етапі я провела аналіз наявних соціологічних досліджень та звітів (2020-2025 рр.) методом наративного синтезу:

- оцінила методологічну якість кожного джерела (перевірила репрезентативність вибірки, дати проведення, можливі системні зміщення тощо);
- виокремила індикатори з кожного джерела – конкретні показники мовних практик (формальні/неформальні), бар'єрів, вікової динаміки, ставлення до мовної політики, маркери інституційної поведінки, релевантні для східноукраїнського контексту;
- зіставила однотипні показники з різних джерел, щоб перевірити узгодженість. Коли дані давали схожі цифри по тому самому виміру, вони вважалися взаємно верифікованими. Розбіжності я фіксувала та пояснювала через відмінності у методології або часовому проміжку.
- використала MS Excel для систематизації великого масиву даних, де створила матрицю (див. Додаток 6), в яку вносила порівняльні верифіковані показники за роками (2020-2025). Це дозволило автоматизувати порівняння динаміки мовних практик та візуалізувати зміни в часі, а також уникнути неконтрольованого змішування підтверджених і непідтверджених даних при наративному синтезі.

2. Кількісний та якісний контент-аналіз онлайн-опитування (Мікрорівень)

На другому етапі я обробила дані анкетування молоді (N=410) у двох паралельних потоках: кількісному та якісному.

Кількісний аналіз закритих питань виконувала через засоби Google Sheets. Для кожного питання побудувала частотний розподіл з абсолютними та відносними показниками. Для запитань зі шкалами (наприклад, вплив мови на самосприйняття) розраховувала середні значення та розподіл за підгрупами. Для перевірки статистичної значущості зв'язків між категорійними змінними (зокрема, впливу профілю навчання на мовні установки молоді) додатково використала критерій незалежності хі-квадрат Пірсона (χ^2). Обробка кількісних даних здійснювалася за допомогою MS Excel, рівень значущості $\alpha = 0,05$. Матрицю мовної поведінки (Блок 3) аналізувала по кожному з шести контекстів окремо, щоб зафіксувати розрив між

формальним та неформальним просторами. Ключовими осями порівняльного аналізу були: а) повністю україномовні vs. частково vs. послідовно російськомовні; б) студенти STEM vs. гуманітарії vs. соціальні науки.

Для якісного контент-аналізу п'яти відкритих запитань (1301 відповідь) та деяких закритих з можливістю дописати свою власну відповідь застосувала конвенційний підхід ((Hsieh & Shannon, 2005) і виконала такі дії:

- 1) робила первинне читання масиву відповідей, щоб зафіксувати повторювані теми;
- 2) зробила індуктивне кодування (див. Додаток 7), у якому кожна відповідь отримала один або кілька тематичних кодів;
- 3) працювала над групуванням кодів у тематичні кластери з визначенням ієрархічних зв'язків між ними. Під час цього процесу я сформувала 16 основних кластерів (див. Додаток 7) за принципом семантичної суміжності кодів (Schreier, 2014), якщо вони відображали один і той самий механізм або рівень аналізу. Зокрема, коди В1 («Російськомовна атмосфера міста») та В2 («Російськомовне оточення (родина, друзі, колеги)») я об'єднала в кластер «середовищна інерція», оскільки обидва описують зовнішній, структурний бар'єр. Кластер «патріотизм як мотиватор» я виокремила індуктивно. Він не передбачався вихідною кодовою схемою, проте повторювано з'являвся у відповідях на Q17 (бар'єри) та Q19 (ситуації). Таким чином, кодова рамка поєднує дедуктивно визначені категорії (з теоретичних очікувань ТО1-ТО4) та індуктивно виявлені кластери.
- 4) підрахувала абсолютну та відносну частоту кожного коду в загальному масиві відповідей та зіставила розподіл домінантних кодів між демографічними підгрупами (повністю україномовними, частково двомовними та послідовно російськомовними).

3. Критичний дискурс-аналіз інтерв'ю (Мезорівень та дискурс)

На третьому етапі я проаналізувала 21 транскрипт інтерв'ю, які підготувала за допомогою TurboScribe. Я використала теоретичну рамку Дж.П.Джі (Gee, 2005) та реалізувала такі процедури (результати див. у Додатку 8):

- 1) проаналізувала кожен транскрипт з метою виявлення повторюваних тем, характерних метафор та точок напруги між групами. На цьому кроці фіксувала загальні наративні стратегії кожного респондента – до початку формального кодування;
- 2) для кожного транскрипту виявила:
 - як респондент позиціонує себе та «інших» у наративах про мовну приналежність (наприклад, конструювання образу «правильного патріота» vs «зрадника») – аналіз позиціонування;
 - через які фрейми описується державна мовна політика – як «захист і повернення до себе» (романтичний фрейм) чи як «примус і

нав'язування» (раціоналістичний фрейм). Конкретно фіксувала маркери: мова як зброя/ідентичність (романтична модель), мова як зручність/звичка (раціоналістична модель), мова як компроміс/перехідний стан (змішана позиція).

- 3) зіставляла дискурсивні стратегії по трьох осях: органи місцевого самоврядування (ОМС) vs активісти vs мешканці; всередині групи мешканців – ті, хто перейшов vs двомовні vs послідовно російськомовні. Для кожної групи будувала схему домінантних фреймів та маркерів, щоб виявити структурні конфлікти інтерпретацій;
- 4) ключові пасажі кожного транскрипту отримали один або кілька кодів відповідно до адаптованої кодової схеми: R (романтична модель), Rac (раціоналістична), M (змішана/перехідна), Inst (інституційна інерція), STEM (корпусна непридатність). Підрахувала частоту домінантного коду по кожній групі, щоб кількісно підтвердити якісні спостереження.

4. Спрямований аналіз мовних ідеологій

Як окреме аналітичне завдання інтегрувала аналіз мовних ідеологій (Hsieh & Shannon, 2005). Я спиралася на типологію Дірка Герартса (2003) та Наталії Кудрявцевої (2021) та класифікувала категорії «романтичної» (мова як маркер ідентичності та патріотизму) або «раціоналістичної» (мова як нейтральний зручний інструмент комунікації) моделей, що слугували початковою кодовою схемою. Я її доповнювала індуктивно виявленими кодами відповідно до конвенційного підходу.

Процедура складалася з трьох кроків:

- 1) ідентифікувала у відкритих відповідях (Q17, Q19, Q28, Q30, Q31) явні та приховані посилання на статус мов: лексичні маркери романтичної моделі («патріотизм», «свідомість», «ідентичність») і раціоналістичної моделі («зручність», «комфорт», «звичка»);
- 2) класифікувала ціннісні судження щодо білінгвізму в закритих питаннях: чи сприймається він як норма, як тимчасовий компроміс чи як проблема;
- 3) зіставила розподіл ідеологічних позицій між демографічними підгрупами, тими, хто здійснив мовний перехід, і тими, хто залишився переважно російськомовним. Окремо також є випадки, коли обидві моделі можуть бути присутні в одній відповіді одночасно як ознака «перехідної норми» (ТО3). Зведені результати аналізу мовних ідеологій представлені в Додатку 9.

Результати

Спостереження 1. «Ефект ножиць»: символічне утвердження ідентичності при практичній інерції мовних звичок

Аналіз лонгітюдних даних кількох незалежних служб (КМІС, Центр Разумкова) дозволив зафіксувати масштабний, але нерівномірний мовний зсув після повномасштабного вторгнення. Хоча розрив між мовною ідентичністю та практикою фіксувався ще з радянських часів (Kulyk, 2011), після 2022 року цей процес набув нової динаміки. Реальна практика почала істотно наближатися до ідентичності, проте виник новий функціональний розрив – між публічним та приватним вживанням мови.

За даними Gradus Research (2025), частка тих, хто спілкується українською в побуті, зросла з 53% на початку повномасштабного вторгнення (квітень 2022 року) до 68% (серпень 2025 року). Частка російськомовних скоротилася з 46% до 30% за той самий період. Водночас мова залишається фактором суспільного роз'єднання для 30% респондентів (серпень 2025), що свідчить про посилення суспільної чутливості до мовного питання.

Дані КМІС (Грушецький, 2025a) дають дещо консервативнішу оцінку – 63% україномовних вдома, що корелює з показниками International Republican Institute (62%, липень 2025). Серед тих, хто говорить вдома лише українською, лише 8% зробили це свідомо нещодавно, тоді як 92% говорять так давно. Це ключовий показник: зафіксований зсув відображає насамперед активізацію вже україномовної частини населення, яка раніше перебувала у стані пасивного білінгвізму, а не масовий перехід нових груп мовців. Хоча Центр Разумкова (2024) фіксує довгострокове зростання вжитку української мови до 70,5% (2024), масштаб переходу російськомовного населення залишається обмеженим, якщо оцінювати його через призму саме побутового вжитку.

Існує зафіксоване розходження між символічним і практичним вимірами зсуву. Вибір мови інтерв'ю у КМІС (Грушецький, 2025a): 88% обрали українську у 2025 році проти 64% у 2020 році) демонструє утвердження національної лояльності та зближення практики з ідентичністю в офіційному контексті. Проте в регіонах Сходу та Півдня зберігається значний розрив: майже 40% мешканців, які називають українську рідною, продовжують спілкуватися вдома переважно російською (Ілко Kucheriv Democratic Initiatives Foundation & Razumkov Center, 2023).

Цей дисонанс пояснюється даними КМІС (Грушецький, 2025b) за вересень 2025 року щодо моделей мовної політики: українці виявили консенсус навколо «стратегічної українізації» (87% підтримки). Висока підтримка лагідних методів при значно меншому схваленні «радикальної українізації» (63% підтримки, 32% неприйнятності) вказує на те, що люди прагнуть ідентифікуватися з державою, але водночас керуються «раціоналістичною моделлю» (TO1) та захищають свій побутовий комфорт від зовнішнього втручання.

Виявлена тенденція полягає в тому, що у суспільстві склався стійкий консенсус навколо поступової моделі українізації («стратегічної»), де емоційні та ціннісні драйвери переважають над юридичним примусом. Перехід відбувається переважно через зміну ідеологічного ядра ідентичності («романтична модель»), проте цей процес гальмується запитом на збереження зони побутового комфорту («раціоналістична

модель»). Це знімає частину тиску на мовну поведінку та пояснює, чому ідентичність та публічна практика змінилися швидше за реальну побутову практику.

Спостереження 2. Функціональна дихотомія доменів: Схід як простір ситуативного білінгвізму

Регіональний зріз КМІС (Грушецький, 2025а) виявляє структурний розрив між макрорегіонами, що залишається найбільшим у країні. На Сході (Харківська, Луганська, Донецька області) лише 29% спілкуються вдома українською (для порівняння: на Заході – 85%, у Центрі – 68%). Хоча частка виключно російськомовних скоротилася з 53% до 32%, третина населення залишається у стані стійкої двомовності.

Ставлення до вивчення російської в школах на Сході суттєво відрізняється від загальнонаціонального. Лише 36% підтримують повну відмову від неї, тоді як 57% вважають, що її варто зберегти хоча б на рівні іноземної. Така тенденція свідчить про «природну присутність» російської у повсякденному та освітньому просторі регіону.

Дані International Republican Institute (2025) підтверджують цю картину. Майже дві третини жителів Сходу залишаються або двомовними або переважно російськомовними у приватному просторі: вдома українською говорять лише 28%, 44% мешканців використовують обидві мови, а 26% – переважно або виключно російську.

Цифровий зріз (Рольський, 2025) доповнює аналіз: у харківських Telegram-каналах 53% коментарів написані українською – це найнижчий показник серед підконтрольних обласних центрів (Одеса – 54%, Дніпро – 61-62%). Культурний вимір асиметрії також можна підтвердити даними Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation & Razumkov Center (2023). До вторгнення на Сході 48% громадян регулярно споживали російські культурні продукти (30% на Заході, для порівняння). Присутність російськомовної медіапродукції на Сході залишається структурним чинником, який підтримує мовну інерцію попри зміну декларованої ідентичності.

Ця регіональна асиметрія прямо підтверджена в опитуванні харківської молоді, де є різке розщеплення мовної практики залежно від контексту: на навчанні або роботі 58% респондентів вживають виключно українську, тоді як вдома з родиною цей показник падає до 17,3%. Ця асиметрія відображає якісне сприйняття двох просторів. Українська мова локалізується у формальному домені й сприймається як мова «зовнішньої репрезентації». Неформальний простір при цьому залишається за російською мовою.

Підлаштування під мову співрозмовника є найпоширенішою мовною стратегією (54,4%), що може свідчити про бажання мовців досягти комунікативного комфорту та утвердити спільну з партнером ідентичність. Ще 14,9% змінюють мову лише в офіційних ситуаціях, тобто в решті контекстів вони залишаються переважно російськомовними. І лише близько 22,7% декларують незмінну мовну поведінку в усіх контекстах.

Примітно, що значна частина описує цей механізм як радше автоматичний, а не свідомий вибір: «<...> спрацьовує ніби тригер, помічаєш, що розмовляєш російською через деякий час». Якісні дані інтерв'ю також підтверджують цю асиметрію на мікрорівні. Респонденти описують харківський публічний простір як такий, що вже змінився («стало більш сприятливе середовище для української мови», Респондент 2), однак побутовий простір залишається двомовним або переважно російськомовним. Показово, що навіть серед тих, хто перейшов, родинний домен описується як останній бастион: «всі абсолютно російською спілкуються» (Респондентка 6). Таким чином, вибір мови в Харкові визначається передусім контекстом та складом співрозмовників.

Отже, виявлена тенденція полягає в тому, що мовний зсув у Харкові є масштабним, але нерівномірним. Хоча Схід демонструє високу динаміку змін порівняно з довоєнним періодом, структурний розрив між сферами вжитку досі значний. Зберігається стійка функціональна дихотомія: офіційне та навчальне середовище («мова репрезентації») є переважно україномовним, тоді як неформальний та родинний простір («мова комфорту») залишається двомовним або переважно російськомовним. Це фіксує стан ситуативного білінгвізму, де раціоналістичний вибір інструмента спілкування переважає над романтичною потребою в цілісній мовній практиці.

Спостереження 3. Поколіннева асиметрія: конфлікт між мовними практиками молоді та родинною інерцією

Моніторинг ДСЯО на Харківщині (Павленко, 2026) фіксує виразне розщеплення мовних практик молоді залежно від соціального оточення. У формальному просторі (на уроках) 59% учнів спілкуються виключно українською, тоді як під час перерв цей показник падає до 43%, а в колі друзів поза школою – до 33%. Найбільшу інерційність демонструє неформальний простір. Вдома виключно українською спілкуються лише 35% учнів, переважно або тільки російською – 23%. Це свідчить про те, що освітнє середовище успішно українізує публічну поведінку, але стикається зі структурним опором у приватній сфері.

Порівняння двох хвиль моніторингу за 2022 («Мовне питання та освіта: що...») і 2025 (Павленко, 2026) роки дозволило виявити тривожну тенденцію – регресію вживання мови серед батьків. Якщо у 2023/2024 навчальному році частка батьків, що спілкувалися вдома виключно українською, складала 42%, то за рік вона скоротилася майже вдвічі – до 23%. Водночас кількість виключно російськомовних у цій групі зросла більше ніж удвічі. Це корелює з загальнонаціональним загальмуванням «самоукраїнізації» (Сітнікова & Орел, 2025) і вказує на те, що старше покоління є більш інерційним. Я інтерпретую цю регресію як наслідок накопиченого психологічного стресу та втоми від війни. У кризових умовах старше покоління схильне повертатися до російської мови як до «мови первинного комфорту» та використовує її як засіб емоційного розвантаження в приватному просторі. Натомість

73% старшокласників виявляють внутрішній запит на покращення своєї української, що підтверджує їхню роль як агентів змін.

Я простежила динаміку змін у Харкові через локальні дані за чотири роки. Якщо до вторгнення (Стійка Україна, 2022) 60,9% харків'ян спілкувалися переважно російською та лише 6% переважно українською, то у 2022 році («Мовне питання та освіта: що...») стався різкий стрибок у декларуванні української рідною: 88% вчителів, 73% батьків і 68% учнів назвали українську рідною мовою. Проте, як свідчать дані International Republican Institute (2023), цей високий рівень ідентифікації співіснує з високим рівнем російськомовності в побуті (78%).

Дослідження «Соціологіст» (Малиновський, 2024) підтверджує статистику, що зсув є тривалим процесом: 74% харків'ян почали частіше вживати українську, хоча 47% досі залишаються білінгвами, а 30% – переважно російськомовними. Лише 21% мешканців є повністю україномовними. Найбільший зсув відбувся серед тих, хто виїжджав до інших регіонів (87%), порівняно з тими, хто залишався в місті (71%). Дані власного опитування молоді (N=410) доповнюють та уточнюють цю картину мікрорівневими даними про динаміку й тригери. Лише 25,9% респондентів зафіксували повний перехід, тоді як більшість (54,6%) – частковий, 9,5% – практично без змін, а 10% – без змін узагалі. Повномасштабне вторгнення стало тригером для 44,3% тих, хто зазначив зміни.

Власні дані також виявили важливий поколіннєвий нюанс всередині самої молодіжної групи. Старшокласники (14-17 років) частіше сприймають діалект та суржик як природну норму, тоді як вікова група 23-27 років демонструє вищу частку нормативного тяжіння до літературної української мови. Це узгоджується з висновками Павленка (2026) про те, що молодші покоління перебувають у стані активного формування нової мовної норми, а покоління батьків залишається головним джерелом мовної інерції.

Після порівняння даних моніторингу ДСЯО (Павленко, 2026), які вказують на низький рівень україномовності в побуті в родині учнів, та результатів мого опитування, де більшість молоді вказала лише на часткові зміни, можу зробити висновок про стійку поколіннєву інерцію. Попри те, що 44,3% опитаних молодих людей вказали на вторгнення як на тригер змін, більшість із них досі перебуває у стані часткового переходу або білінгвізму. Це створює ситуацію «родинного гальмування» переходу, де приватний простір залишається найбільш стійким до змін, попри високий рівень компетенції та символічної лояльності молоді до української мови.

Спостереження 4. Мезорівень: інституційний вакуум та «паралельні реальності» влади й активістів

Аналіз офіційних звітів Уповноваженого із захисту державної мови за 2020-2024 роки зафіксував стан стійкої інституційної інерції в регіоні. Харківська область стабільно входить до лідерів за кількістю звернень і порушень: у 2021 році – 339 (2 місце), у 2022 році – 460, у 2023 році – 516 (2 місце), у 2024 – 191 звернення (3

місце). Особливо показовою є ситуація 2022 року, коли область стала лідером за скаргами щодо зовнішньої реклами та вивісок (252 з 435 загальних по Україні). Ці цифри свідчать про глибоку «залишкову практику» російської мови в публічному просторі. Навіть у 2024 році Харківська міська рада залишається однією з двох рад у країні, що підтримують офіційний сайт у трьох мовних версіях, включно з російською. Окремі музеї Харківщини ще у 2023 році проводили 100% екскурсій недержавною мовою. Попри те, що кількість учнів, які навчаються російською, скоротилася з 1150 осіб (2020) до 345 (2024) загальна динаміка на мезорівні демонструє радше пристосування до закону, аніж активне впровадження нової мовної норми.

Важливу роль у збереженні цього статус-кво відіграє специфічне ставлення мешканців до влади. Дані International Republican Institute (2025) фіксують на Сході найвищий рівень схвалення місцевих органів – 63% (проти 48% на Заході). Я вважаю цю «позитивну аномалію» ключовим механізмом гальмування: висока лояльність населення знижує суспільний тиск на владу щодо зміни її мовної поведінки.

Власне онлайн-опитування молоді верифікує цей розрив через суб'єктивні оцінки. Респонденти оцінили зусилля акторів за шкалою 1-5 (див. Таблицю 2). Місцева влада отримала найнижчий бал (3,11) порівняно з ГО та волонтерами (3,90) чи закладами освіти (3,72). Дані щодо взаємодії з чиновниками підтверджують ТО2: хоча 56,8% помітили зміни, 22,7% описали ці зміни як суто формальні («документи українською, але спілкуються російською»), 8,5% – «нічого не змінилося».

Таблиця 2. Суб'єктивна оцінка молоді щодо ефективності зусиль різних суспільних акторів у популяризації української мови в Харкові після 2022 року (середні значення за шкалою 1–5)	
Актор	Середня оцінка
Громадські організації та волонтери	3,90
Заклади освіти	3,72
Місцевий бізнес	3,34

Місцева влада (міська рада, департаменти)	3,11
---	------

Примітка: власні розрахунки на основі авторського онлайн-опитування (січень-лютий, n=410).

Критичний дискурс-аналіз (CDA) транскриптів інтерв'ю дозволив виявити глибинні причини цього розриву. Усі 5 активістів описали ситуацію «паралельних реальностей»: «влада не долучається до процесів українізації» (Респондент 11), «чогось від місцевої влади я не помітив» (Респондент 12). Інтерв'ю з представницею ОМС частково підтвердило цю картину: влада проводить точкові заходи (пости в Instagram, квізи), проте не має системної статистики та не охоплює більшість молоді. Я виявила фрейм «адміністративної самозаспокоєності», адже цифрова активність підміняє створення реальної інфраструктури. Показово, що представниця органу влади сама запитала про позицію мешканців – це прямий маркер дефіциту зворотного зв'язку між інституціями та громадою. Активісти визначають це як стан «зачинених дверей». Критичний брак представництва Групи 1 (лише 1 інтерв'ю з 4 запланованих) не є технічною проблемою реалізації дослідження. Навпаки, системне ігнорування запитів на участь у дослідженні з боку влади є безпосереднім емпіричним результатом, що підтверджує інертність та закритість системи мезорівня, що уникає публічного діалогу та рефлексії над мовною політикою.

Про низьку ефективність міських програм свідчить і рівень обізнаності щодо ініціатив підтримки української мови: 42,7% респондентів опитування знають про ініціативи від волонтерів та громадських організацій, і лише 13,4% – про заходи міської ради. Найбільш помітними для молоді є книжкові виставки (43,9%) та лекції (42,9%), що найчастіше організовує саме громадський сектор. На питання про достатність умов для переходу лише 26,8% відповіли ствердно, тоді як 40,9% вказали на інституційну недостатність.

Виявлена тенденція свідчить, що громадянське суспільство є реальним драйвером мовного зсуву в Харкові, тоді як місцева влада обмежується формальною відповідністю законодавству. Відсутність системної координації та єдиного інституційного сигналу від ОМС створює ситуацію «паралельних реальностей». Це консервує білінгвізм у неформальному просторі. Мешканці не отримують від влади відчутного стимулу для зміни мовної норми, а українізація залишається справою вузьких активістських кіл, а не загальноміською стратегією.

Спостереження 5. Мотивації та бар'єри: мікромеханіка мовного вибору

За результатами онлайн-опитування я виявила, що в мовній поведінці молоді Харкова домінують чотири групи мотивів: політичні погляди та громадянська позиція (58,3%), особистий комфорт та звичка (46,8%), професійні вимоги/законодавство

(43,4%) та небажання розмовляти певною мовою, тобто емоційний фактор (39%). Важливо, що соціальний тиск чи зміна споживаного контенту як зовнішні чинники значно поступаються внутрішнім переконанням (24,6% та 26,3% відповідно). Це корелює з даними КМІС (Грушецький, 2025a) про підтримку «стратегічної» моделі українізації. Перехід молоді Харкова є передусім свідомим ціннісним актом («романтична модель»), при цьому не можна розглядати навчання чи роботу виключно як «зовнішній примус». Для багатьох респондентів це перетворюється на внутрішню мотивацію через усвідомлення професійних перспектив, які відкриває українська мова.

Контент-аналіз відкритих відповідей на питання про бар'єри (Q17, N=387) дозволив виявити чотири кластери, де домінує раціоналістична модель (TO1). Лексичні маркери – «звичка», «атмосфера». Середовищний бар'єр (коди «Російськомовна атмосфера міста» (B1) та «Російськомовне оточення (родина, друзі, колеги)» (B2)) є панівним: 56,6% усіх відповідей. Типові формулювання: «всі спілкуються на російській, тому і я», «відчуття своєї україномовної бульбашки <...> поза якою почуваюсь некомфортно», «засудження оточуючих, відчуття, що ти «біла ворона»». Власна звичка та мовна інерція (B3) складають 22,7%. Страх помилок та мовна невпевненість (B4) становлять лише 5,9%, що спростовує поширене уявлення про психологічні бар'єри як головний чинник. Водночас 21,2% відповідей не містять згадок про жодні бар'єри. Як правило, ці респонденти вже є стійко україномовними. На мою думку, позиція «Та немає складного нічого. Якщо до мене звернуться українською - відповім також цією мовою» є прикладом того, що обидві мови є ідеологічно прийнятними, а вибір між ними диктує контекстуальна доцільність.

Якісний аналіз інтерв'ю розкрив ще один бар'єр, який важко зафіксувати кількісно: ефект «реактивного опору» (реактансу) від агресивного тиску. Респондентка 9 влучно описала ситуацію, коли ті, хто «завжди спілкувалися російською і за два дні вирішили, що все, вони патріоти», починають тиснути на оточення. Це провокує символічний опір навіть у проукраїнських мешканців. Я інтерпретую це через концепцію «мовного пуризму» Ненсі Доріан (1994). Хоча концепція першочергово стосується вживання різних варіацій (діалектів чи соціолектів) однієї мови, вважаю за доцільне поширити її аналітичну логіку також на ситуацію конкуренції різних мов у Харкові. Дослідниця застерігала, що надмірна орієнтація на «правильні» мовні форми з боку частини спільноти створює психологічний бар'єр для тих, хто боїться осуду через недостатню «чистоту» мовлення (суржик чи акцент). В умовах Харкова цей «пуризм» проявляється у вищій точці напруги. Невідповідність мовної практики новим нормативним вимогам викликає соціальне відчуження.

Раціоналістичні маркери у відповідях (Q19), наприклад, «Російська моя рідна мова та я є самою собою, коли розслаблено спілкуюся нею», показують, що мова сприймається як простір автентичності та комфорту. Відповідь «Через російськомовність співрозмовника» є свідченням контекстної адаптації. Водночас змішана позиція респондентів («повноцінно перейти зараз на українську у ній

[родині] мені емоційно складно») яскраво ілюструє, що вибір мови в колі близьких зумовлений прагматикою та зручністю, проте ще більше локальною ідентичністю та багаторічною родинною мовною традицією. У цьому контексті російська мова стає маркером інтимності. Респонденти переживають відмову від неї як втрату емоційного зв'язку. Родинна інерція є ключовим пояснювальним фактором для 31% тих, хто визнав російську як найбільш комфортну мову.

Аналіз відкритих відповідей (Q31) доповнює цю картину дискурсивним виміром. Романтична модель представлена через наративи про мову як маркер боротьби («досі пам'ятаю як мене цькували за використання суржику/української поза межами уроків») та позитивну динаміку переходу (10,8%). Раціоналістична – через прагматичну навігацію між групами («Є певна напруга при знайомстві з новими людьми, коли не знаєш як вони ставляться до мовного питання») та інерцію без рефлексії (7,2%). Важливим є індуктивно виявлений наратив критики примусової українізації (16,9%): «У школах змушують розмовляти українською занадто агресивно <...> Це створює дискомфорт під час переходу і навпаки хочеться чинити опір». Це пряме підтвердження застереження Доріан (1994) щодо контрпродуктивності мовного пуризму та TO1.

Частка тих, хто обрав мотив «певна мова краще підходить для моєї професії/навчання» (Q14), розподілилася так: STEM – 17,9%, гуманітарні – 23,7% та соціальні – 26,3%. Ці цифри вказують, що технарі (STEM) більш схильні вважати, що для їхньої професії підходить будь-яка мова, що є виявом раціоналістичної моделі. Ці цифри я зіставила з результатами Q16 щодо термінології.

Окремо я дослідила фактор «корпусної придатності» (TO4) (див. Таблицю 3). Щоб математично верифікувати відсутність професійної сегрегації у ставленні до мови (TO4), я провела тест хі-квадрат Пірсона (див. Додаток 10). Хоча частка «згодних» у групі STEM була дещо вищою (31,3% проти 29,9% у гуманітаріїв та 30,1% у соціальних наук), результати розрахунку ($\chi^2=0,050$; $df=2$; $p=0,975$) демонструють значення p , що значно перевищує поріг 0,05. Це доводить відсутність статистичного зв'язку між профілем навчання та підтримкою уявлення про професійну придатність мов. Отже, переконання про непридатність української мови для сучасної науки та технологій є загальноміським ідеологічним фреймом, що характерний для всього середовища Харкова.

Таблиця 3. Рівень підтримки ідеологеми про «корпусну придатність» російської або англійської мов для технічних та IT-сфер у розрізі спеціалізацій респондентів

<i>Відповідь</i>	<i>STEM (n=67)</i>	<i>Гуманітарні (n=114)</i>	<i>Соціальні (n=133)</i>
------------------	--------------------	----------------------------	--------------------------

Згодні (Так + Більше так, ніж ні)	21	34	40
Інші (Ні + Більше ні, ніж так + Важко сказати)	46	80	93

Примітка: власні розрахунки на основі авторського онлайн-опитування (січень-лютий, n=410).

Хоча показники по групах близькі, якісні дані Q19 фіксують поодинокі, але яскраві STEM-наративи: «У ІТ більш зручніше пояснити більшість матеріалу», «Багато спеціалізованої літератури лише російською». Це вказує на існування переконання про «корпусну непридатність» (Яворська, 2000) як активного ідеологічного фільтра, навіть якщо він не є масовим.

Дані інтерв'ю доповнюють цей висновок конкретними прикладами. Двомовний Респондент 4 (студент STEM) називає бар'єр безпосередньо: «Немає перекладів деяких праць навіть харківських істориків на українську». Респондентка 13 (активістка) описує поколіннєвий вимір: «якийсь професор в університеті, який викладав російською мовою свій предмет 50 років, то йому буде важко перейти на українську мовну термінологію». Ці наративи підтверджують мою тезу про те, що ідеологема «корпусної непридатності» є загальноміською. Однак у технічних середовищах вона артикулюється найбільш активно та підкріплюється реальним дефіцитом ресурсів. При інтерпретації цих даних я враховую, що вибірка опитування є непропорційною. Це могло дещо знизити загальний кількісний показник «технічного опору», проте якісний аналіз повністю підтвердив дію механізму.

Виявлена тенденція: головним бар'єром є середовищна інерція та висока «соціальна вартість» виходу з мовної норми оточення, а не брак компетенцій. При цьому STEM-бар'єр існує як стійкий ідеологічний фрейм, що підкріплюється дефіцитом україномовних ресурсів. Агресивний тиск на мешканців виявляється контрпродуктивним (ТО1), оскільки провокує захисну раціоналізацію збереження російської мови як інструменту особистого комфорту та автентичності. Це посилює розрив між ідентичністю та практикою.

Спостереження 6. Ідентичність та поняття «перехідної норми»: дискурс «російськомовного патріота» як засіб легітимації білінгвізму

Аналіз результатів опитування щодо ставлення до поняття «російськомовний патріот» (Q25) виявив широкий спектр співіснування різних мовних моделей. Майже половина респондентів (49,8%) вважають це цілком нормальним явищем та

артикулюють класичний маркер раціоналістичної моделі, – «мова не є головним показником патріотизму». Ще 29,5% сприймають це як допустимий тимчасовий етап, але таким, що «має вести до переходу на українську». Я розцінюю цю позицію як прямий емпіричний прояв ТОЗ, де раціоналістична модель легітимізує поточну практику, а романтична – задає вектор змін. Лише 13,2% займають жорстку есенціалістську позицію (Ажнюк, 2024) та вважають білінгвізм суперечливим в умовах війни.

Яскравою ілюстрацією цієї амбівалентності стала Респондентка 7 (про питання, що мова не є головним показником патріотизму): «Максимально згодна, на всі сто відсотків. Бо в мене є дуже багато знайомих, які російськомовні. І вони служать». Цей випадок свідчить про поєднання різних моделей в одній особистості: вона читає книги та веде блог українською, проте в побуті залишається російськомовною. Це доводить, що для більшості респондентів, які не змінили мовних практик (73,2%), феномен «російськомовного патріота» є стабільною нормою.

Ключовою аналітичною знахідкою стала крос-табуляція за групами мовного переходу (див. Таблицю 4). Я зафіксувала принципову закономірність: що повнішим є практичний перехід людини на українську, то більш націоналістичними (наближеними до «романтичної моделі») є її погляди на зв'язок мови з патріотизмом.

Таблиця 4. Крос-табуляція ставлення до феномену «російськомовного патріота» та реальної динаміки мовного переходу серед опитаної молоді (%)				
<i>Позиція</i>	<i>Повний перехід (n=106)</i>	<i>Частковий (n=224)</i>	<i>Майже без змін (n=39)</i>	<i>Без змін (n=41)</i>
Цілком нормально (раціоналістична)	14,2%	56,7%	82,1%	73,2%
Допустимо тимчасово (змішана)	52,8%	25,9%	7,7%	9,8%
Суперечливо в умовах війни (націоналіст.)	28,3%	9,4%	0%	7,3%

Примітка: власні розрахунки на основі авторського онлайн-опитування (січень-лютий, n=410).

Аналіз вказує на розрив між ідеологічною самопрезентацією та соціолінгвістичною реальністю. Декларована ідентичність «російськомовного патріота» часто приховує реальний функціональний білінгвізм: респонденти вже активно вживають українську в публічній та професійній сферах. У цьому контексті наголошення на своїй «російськомовності» виступає формою «реактивного опору», щоб зберегти психологічну автономію. Отже, цей феномен не є кінцевим станом – це динамічна «перехідна норма», що легітимізує поступову українізацію молоді без відмови від власної біографічної пам'яті.

Вивчення впливу мови на самосприйняття (Q24) дало середнє значення 3,19 з 5 (де «1» означає відсутність впливу, а «5» – повну ідентифікацію мови з власним «Я»), що свідчить про помірний, але відчутний зв'язок між мовою та ідентичністю. Я звернула увагу на полярний розподіл: більшість (25,4%) обрала оцінку 4, а оцінки 5 (22,7%) та 1 та 3 (по 21,2%). Це узгоджується з тим, що Кулик (2010) позначає як ідеологію «розуміння», а Ажнюк (2024) як «раціоналістичну» периферію, що поступово може ставати ядром або, навпаки, поступатися місцем романтичному ядру під тиском воєнного контексту.

Серед тих, хто розмовляє вдома лише українською, показник впливу на ідентичність сягає 4,32, тоді як у російськомовних вдома він становить лише 2,57. Показово, що 15,1% тих, хто розмовляє вдома виключно російською, все одно обирають позицію «українська мова = Україна» (Q26). Це підтверджує, що ідеологічний вплив романтичної моделі значно випереджає її застосування в реальній мовній практиці. Людина вже ідентифікує себе з українським проєктом, але практика залишається в раціоналістичному режимі (ТО3).

Особливо глибоку специфіку Харкова я зафіксувала у відповідях на питання про значення вислову «говорити як харків'янин/харків'янка» (Q28). Більшість респондентів демонструє амбівалентність у конструюванні міської ідентичності. Аналіз відповідей дозволив виділити три типи ідеологічних орієнтацій: нормативну (ідентифікація з українською мовою як нормативом, код С3 – 23,1%), ідентично-локальну (ідентифікація через локальний діалект та сленг, код С2 – 18,8%, або через суржик, код С1 – 12,5%) та ліберально-прагматичну (декларування свободи мовного вибору, код С5 – 11,3%).

Натомість 82,7% респондентів визнають існування особливої «харківської мовної культури» (Q29), яку описують переважно як суржик (код МС1 – 39,1%) або специфічний сленг (код МС2 – 38,8%). Це підтверджує, що харківська локальна ідентичність конструюється через лексичну специфіку – вживання слів «тремпель», «кульок», «тю», «ля», «шо». Лексична ідентичність (сума кодів суржику та сленгу С1+С2 = 31,3%) суттєво домінує над нормативним мовним кодом (С3 – 23,1%).

Я вважаю цю «лексичну ідентичність» ключовою аналітичною знахідкою. Вона слугує буферною зоною між двома ідеологічними моделями, яка дозволяє людині відчувати себе «харків'янином» незалежно від вибору мови. Тим самим вона знімає когнітивне навантаження від суперечності між патріотичною ідентифікацією

(романтична модель) і повсякденною практикою (раціоналістична модель, де російська мова досі забезпечує побутовий комфорт).

Ця «буферна зона» трансформує сприйняття російськомовної практики. Вона перестає зчитуватися як маркер лояльності до Росії і натомість набуває статусу локального культурного коду. Завдяки цьому вжиток російської мови в побуті патріотично налаштованих мешканців перестає сприйматися ними самими як «політично шкідливий» акт, а стає «харківською мовною нормою». Таким чином, локальна лексична ідентичність перетворює потенційну ознаку політичного спротиву на інерційну форму побутового конфлікту та позбавляє її вигляду відвертої ворожості.

Разом ці дані є емпіричною ілюстрацією динаміки «перехідної норми» (ТОЗ). Російська мова поступово втрачає статус «норми за замовчуванням» і набуває статусу «компромісу, що потребує виправдання». Ця амбівалентність, де обидві моделі співіснують в одній відповіді, є саме тим станом, який Ажнюк (2024) описує як боротьбу ідеологем за місце в ядрі мовної ідеології. Нисхідний тиск закону формує романтичне ядро на рівні публічного дискурсу, проте в неформальному просторі раціоналістична ідеологема утримує позиції через відсутність системного сигналу від мезорівня.

Виявлена тенденція дозволяє зробити висновок, що дискурсивна поляризація в Харкові є структурною: повний практичний перехід корелює з мовно-націоналістичною ідеологією (мова як основа ідентичності), тоді як збереження білінгвізму підтримується стабільною раціоналістичною позицією. Ставлення до суржику виступає маркером цього розколу: толерантність до нього корелює з моделлю «перехідної норми». Сформована «лексична ідентичність» харків'ян виступає ідеологічним буфером, який легітимізує російськомовну практику патріотично налаштованих мешканців та інтегрує її в локальну культурну норму. Це нейтралізує її сприйняття як інструменту політичної ворожнечі.

Спостереження 7. Дискурс мовного вибору: аналіз ідеологій та стратегій «роботи з розпізнавання» (CDA за Gee, 2005)

Аналіз 21 транскрипту інтерв'ю дозволив виявити чітку поляризацію дискурсивних стратегій між групами, що підтверджує теоретичні очікування на якісному рівні. За допомогою рамки Дж. П. Джі (Gee, 2005) я простежила, як через «дискурсивну роботу» респонденти маркують належність до проукраїнського або проросійського просторів.

Група А (ОМС, 1 представниця) демонструє стратегію інституційного нейтралітету. Її відповіді структуруються через формули адміністративної відповідності: «ми зі свого боку робимо все в рамках закону», «процес іде, хоча, можливо, не так швидко, як нам би хотілося». Хоча публічно ОМС відтворює романтичний фрейм («Функціонування української мови є невід'ємною частиною цього [життя в Україні]»), відсутність статистики («хто реально, наприклад, їх [пости]

читав і хто їх використовує, я не можу тут, знаєте, статистично сказати») і визнання обмеженості заходів свідчать про розрив між декларацією та практикою (ТО2).

Група Б (активісти, 5 осіб) продукує романтично-націоналістичний дискурс із повторюваним наративом критики примусу. Мова конструюється як інструмент безпеки «небезпечність російської культури і мови, яка її складає для нас, як українців, як націю» (Респондент 11), «українська мова – це наш певний кордон» (Респондент 12). Фреймінг держави є амбівалентним. Вона сприймається як джерело легітимної вимоги («це правильно»), але водночас як неефективний актор («Я не бачу жодної ініціативи від місцевої влади», – Респондент 11). Найбільш есенціалістська позиція у Респондентки 15: «Коли ми перебуваємо в парадигмі російської мови, <...> коли ми щоденно просто споживаємо інформацію російською мовою, ми споживаємо смисли, які несе ця мова.» Тобто мова постає ідеологічним фільтром, що відповідає теоретичному концепту Яворської (2000). Інституційний дискурс (ОМС) та дискурс спільноти (ГО) функціонують без взаємного розпізнавання.

Група В-1 (перейшли на українську, 5 осіб) демонструє найвищу концентрацію націоналістичних маркерів у всій вибірці. Для них мова – це спосіб бути певною людиною. Я виділила три дискурсивні стратегії:

- 1) ідентифікація через мову: «Тому це така частинка ідентифікації, умовно, своїх» (Респондентка 1), «Це питання ідентичності» (Респондент 2);
- 2) відчуження від мови ворога: «І не зовсім би хотілося розмовляти мовою окупанта» (Респондентка 3);
- 3) зворотний тиск, коли перехід зумовив нетерпимість до збереження російської у сервісній сфері: «Але якщо зустрічаю якихось людей зі сфери обслуговування, які починають діалог неукраїнською, для мене це якось дивно стає» (Респондентка 3).

Перехід описується як завершений акт, повернення до російської фіксується лише ситуативно (цитати, родина) і сприймається як виняток, що вимагає пояснення.

Група В-2 (двомовні та послідовні російськомовні, 10 осіб) відтворює модель, де мова є простором автентичності. Підгрупа російськомовних демонструє стабільний раціоналізм та реактанс. Респондент 8 сприймає мову суто як інструмент інформації (ТО1), а Респондентка 9 ілюструє механізм реактивного опору: вона перейшла в публічному просторі, але відчуває неприязнь до тиску тих, хто «за два дні вирішили, що все, вони патріоти». У контексті ідей Доріан (1994) це демонструє, що контрпродуктивність мовної політики виникає через створення «соціальної стигми», адже надмірні вимоги до «чистоти» мови провокують відторгнення. Респондентка 10 підтверджує стабільність «російськомовного патріота» та відкидає зв'язок мови з окупацією.

Підгрупа двомовних частіше підтримує прагматичний білінгвізм, що є найточнішою ілюстрацією ТО3. Романтична ідеологема є в ядрі ідентичності («хочу виховувати дітей українською»), але раціоналістична утримує практику («це зручно»). Респондент 4 став унікальним прикладом «латентного зсуву»: «Хоча, мені здається, я

все одно рано чи пізно перейду, просто не прям помічу». Тобто це мимовільна зміна без активного суб'єктивного зусилля, що ілюструє ТОЗ.

Отже, на основі аналізу транскриптів я можу констатувати наявність глибокої дискурсивної поляризації, адже існує пряма залежність, за якої, що повнішим є практичний перехід людини на українську мову, то більш націоналістичними (наближеними до «романтичної моделі») стають її погляди на зв'язок мови з патріотизмом. Водночас я зафіксувала небезпечний ефект «реактивного опору» (реактансу). Жорсткий примус та агресивна стигматизація російськомовних патріотів підривають ефективність романтичної моделі та провокують мешканців на захисну раціоналізацію збереження російської мови як інструменту комфорту.

Це свідчить, що мовна зміна в Харкові стає стійкою лише за умови «органічного розпізнавання» (Gee, 2005), стану, у якому індивід включається в нові соціальні кола (університет, професійні мережі), де українська мова стає природною груповою нормою, а не виключно адміністративною вимогою. Дискурс-аналіз підтверджує, що мовний зсув у Харкові наразі гальмується браком інституційних умов для такого органічного включення. Оскільки місцева влада обмежується «бюрократичним мінімумом» та не транслює системний ціннісний сигнал, мешканці залишаються з раціоналістичними звичками. Українізація в місті набуває вигляду розрізнених «паралельних реальностей» активістів та влади.

Спостереження 8. «Лексичний буфер»: дискурс суржику та конструювання харківської мовної норми

Окремим аналітичним результатом дослідження стало те, як респонденти конструюють поняття «харківської мовної норми» та, власне, ставлення до суржику. Цей наратив виявився наскрізним для всіх підгруп і потребує окремого розгляду.

Активісти демонструють принципово толерантну позицію: Респондент 11 («Якщо людина просто родом з невеликого міста або села, <...> і вона розмовляє суржиком, то це супер»), Респондент 12 («суржик, насправді, якщо людина вчиться, і він виникає, це абсолютно окей, тому що це перехідний етап»), Респондентка 13 («Прекрасно ставлюсь до вживання суржику, бо мені здається, що суржик – це якраз показник живої мови»), Респондентка 14 («Для мене це не псування мови, тому що мова для мене – це дуже динамічне явище»). На мою думку, ця позиція є ліберально-толерантною. Активісти фокусуються на реальних мовних практиках мешканців, а не на жорсткому нав'язуванні правил. Суржик сприймається як прийнятний проміжний крок та засіб адаптації, хоча стратегічною метою залишається мовний монологізм.

Важливою аналітичною знахідкою для мене стала позиція Респондентки 15 (філологині), яка деконструє сам термін «суржик». Вона виділяє три виміри явища: суржик «як перехідний етап в переході з російської на українську», «в стилістичному ключі» та негативний маркер. Це вказує на те, що суржик у Харкові – це ідеологічно навантажений конструкт, а не виключно лінгвістичний об'єкт. Попри те, що

харків'яни часто називають «суржилом» своє домашнє мовлення, яке фактично є регіональним діалектом, що сформувався через історичну близькість до РФ, ставлення до нього коливається від зневаги (як до «брудної» мови) до захисту (як до «живого», творчого інструменту).

Серед мешканців, які перейшли на українську, суржик описується через досвід соціального ризику. Характерно, що Респондентка 3 згадує страх бути висміяною («Просто я не хотіла, щоб з мене сміялися»), що підтверджує мою тезу про психологічні бар'єри на початку переходу. Водночас для двомовних і послідовно російськомовних респондентів суржик фігурує як ресурс зручності. Респондентка 7 ідентифікує себе як людину з суржикового оточення області («то я більше розмовляла суржилом, тобто це більше до української мови було»).

На основі цих даних я можу стверджувати, що ставлення до суржику в Харкові виступає маркером ідеологічної позиції. Вважаю, що харківська місцева ідентичність свідомо конструюється мешканцями через лексичну специфіку (суржик, сленг), а не через вибір між «чистими» мовами.

Ця «лексична ідентичність» виконує функцію ідеологічного буфера. Вона дозволяє патріотично налаштованим мешканцям поєднувати проукраїнську позицію з російськомовною або змішаною практикою без відчуття внутрішнього когнітивного дисонансу. Таким чином, суржик у Харкові є структурним маркером раціоналістичної моделі на рівні групової ідентичності. Він слугує ресурсом для «м'якої українізації», оскільки знімає страх помилки. Одночасно він може консервувати білінгвізм та робити повний перехід на нормативну українську мову необов'язковим, щоб зберегти статус «свого» в міському середовищі.

Аналіз каузальних механізмів обмеженого мовного зсуву

На основі отриманих даних я можу стверджувати, що повномасштабне вторгнення 2022 року запустило два паралельні процеси, які розвиваються з принципово різною швидкістю. Символічний зсув (переосмислення ідентичності, зростання престижу української мови) відбувся стрімко і виявився стійким. Натомість практичний зсув (зміна реальної поведінки в побуті) відбувається значно повільніше. Унаслідок цього він демонструє ознаки гальмування після 2023 року через низку структурних бар'єрів.

Аналіз дозволяє виділити три ключові механізми, що пояснюють цю нерівномірність:

1. Конфлікт ідеологічних моделей (ТО1).

Опитування довело, що для молоді Харкова російська мова виконує функцію «когнітивного спрощення». Розрив між формальним і неформальним просторами є проявом конфлікту двох ідеологій всередині однієї особи. Якщо романтична модель детермінує вживання української в публічному просторі як політичний та громадянський обов'язок, то раціоналістична модель утримує неформальну практику в звичному режимі. Поєднання обох моделей у відповідях 35,4% респондентів

підтверджує стан «перехідної норми» (ТО3). Молодь уже не сприймає російську як інструмент ворожої пропаганди, що було б характерно для попередніх періодів соціалізації. Проте вона й не має автоматизму користуватися українською в ситуаціях емоційного чи психологічного навантаження. Раціоналістична установка «зручності» досі переважає у побутовому домені, оскільки вона не потребує додаткових когнітивних зусиль, на відміну від свідомого перемикання на українську.

2. Декларативний характер інституційної підтримки на мезорівні (ТО2)

Динаміка Харкова ускладнена відсутністю системного інституційного сигналу. Низькі оцінки зусиль місцевої влади та констатація активістами стану «паралельних реальностей» верифікують тезу про інерцію влади. Там, де міська рада обмежується «бюрократичним мінімумом», побутовий перехід сповільнюється.

Механізм, який відтворює мовну інерцію в Харкові, я можу описати як послідовний причинно-наслідковий зв'язок: місцеві інституції не подають сигнал про зміну соціальної норми → мовці не отримують зовнішніх стимулів (освітніх, культурних) для закріплення переходу → побутова мовна поведінка залишається ситуативною та контекстозалежною → норма україномовності не закріплюється в неформальному просторі → інерція домінування російської відтворюється навіть за умови зміни декларованої ідентичності. Саме цей механізм пояснює, чому символічний зсув (ідентичність, ставлення) може бути значним, тоді як практичний зсув (реальна мовна поведінка в побуті) залишається обмеженим і нестійким.

Дискурс-аналіз підтверджує, що мовна зміна стає стійкою лише тоді, коли нова поведінка стає органічно впізнаваною у значущому колі спілкування (університет, друзі). Брак підтримки інфраструктури з боку держави призводить до того, що доступ до нової мовної норми обмежується лише вузькими мережами громадських організацій.

3. Механізм реактансу та професійні фільтри (ТО4)

Я зафіксувала ефект «агресивної українізації», де жорсткий примус підриває «романтичну ідентифікацію» і спонукає людей до символічного опору. Водночас ідеологема «корпусної непридатності» української мови виступає самовідтворювальною конструкцією. Ця проблема загострюється через дефіцит україномовних фахових ресурсів, у подоланні якого держава та місцева влада наразі не демонструють достатньої активності. У сукупності це створює раціональне виправдання для збереження білінгвізму в професійних середовищах. Хоча кількісні дані опитування не виявили статистично значущих відмінностей між групами, якісний аналіз транскриптів інтерв'ю засвідчує, що саме в технічних спільнотах переконання про «незручність» термінології артикулюється найбільш активно. Це, власне, і підкріплюється відсутністю україномовного фахового контенту.

Отже, на основі проведеного аналізу я можу стверджувати, що обмеженість мовного зсуву в Харкові є механізмом функціональної інерції, що виник як наслідок стійкості повсякденних мовних звичок, які підтримуються міським середовищем, глибокого розриву між символічним і практичним рівнями ідентичності та гострої недостатності інституційних стимулів для зміни поведінки в неформальному

просторі. Харківський кейс доводить, що за умови відсутності активного ціннісного лідерства на мезорівні та системної підтримки україномовних професійних доменів, мовна практика мешканців консервується в режимі раціоналістичного комфорту, навіть з повною політичною лояльністю до України.

Робоче передбачення та перспективи мовної трансформації

На підставі проведеного пошукового дослідження я формулюю робоче передбачення: мовний зсув у Харкові серед молоді продовжуватиметься та набуде ознак сталої та важкозворотної соціальної тенденції. Це підтверджує виявлений у ході інтерв'ю феномен «латентного зсуву», за якого перехід відбувається мимовільно через зміну інформаційного фону та медіаспоживання, навіть без активного вольового зусилля мовця. Така «автоматизація» процесу свідчить про глибоку структурну трансформацію мовної поведінки, яку складно повернути назад навіть за умови зміни зовнішніх обставин. Проте цей процес зберігатиме виразну асиметрію між формальним і неформальним просторами. Найімовірнішим є сценарій тривалого «функціонального білінгвізму», де українська мова остаточно закріпиться в публічній, державній та онлайн-сферах, тоді як російська поступово перетворюватиметься на «мовну реліквію» приватного спілкування або маргінальний міський код.

Темп і глибина цього процесу залежатимуть від трьох структурних умов:

1. трансформація мезорівня: перехід місцевої влади від декларативних гасел до активної розбудови інфраструктури, що забезпечить «органічне розпізнавання» української мови як природної норми у міських соціальних мережах (від освітніх хабів до культурних просторів);
2. насичення професійних середовищ: створення якісного україномовного фахового контенту в технічних та академічних доменах, що нейтралізує аргумент про «корпусну непридатність»;
3. органічний характер нормалізації: відмова від санкційних моделей тиску на користь інфраструктурної підтримки, що дозволить уникнути ефекту «реактивного опору» та сформує позитивну мотивацію до вивчення мови.

Дані International Republican Institute (2023) свідчать, що 63% харків'ян бачать місто таким, що рухається у правильному напрямку, а 82% оцінюють майбутнє України як перспективне. Якщо цей потенціал буде реалізований через україномовні технологічні та культурні середовища, це поступово зробить використання російської мови менш функціональним навіть у тих доменах, де вона зараз зберігає найбільшу стійкість. Таким чином, Харків рухається до стану, де українська мова перестане сприйматися виключно як вимога закону, а стане природним кодом успішної та сучасної міської спільноти.

ДИСКУСІЯ

Отримані результати дозволяють вписати кейс Харкова в ширшу академічну дискусію про мовний зсув у конфліктних та постколоніальних контекстах. Робота підтверджує тезу Сьюзан Гал (Gal, 1979) про те, що мовна зміна є передусім символічною трансформацією цінностей, проте додає до неї важливий військовий контекст: у Харкові цей зсув набув форми «функціональної дихотомії доменів».

Верифікація теоретичних очікувань

Проведене дослідження дозволило співвіднести емпіричні дані з висунутими на початку роботи теоретичними очікуваннями:

ТО1 (Механізм ідеологічного дисонансу) знайшло повне підтвердження. Конфлікт між «романтичною» (ідентичність) та «раціоналістичною» (зручність) моделями є центральним пояснювальним чинником обмеженості зсуву. Дані КМІС (Грушецький, 2025б) та результати мого опитування показують, що навіть за умови 87% підтримки українізації мешканці захищають «зону побутового комфорту». Це підсилює аргумент Лейтіна (Laitin, 1998) про раціональний вибір, адже мовці мінімізують когнітивні та соціальні витрати та зберігають російську в неформальному просторі.

ТО2 (Механізм інституційної інерції на мезорівні) підтверджено через виявлення «інституційного вакууму». Низька оцінка зусиль місцевої влади (3,11 бала з 5) та результати інтерв'ю з активістами вказують на розрив між політичними деклараціями та реальною підтримкою інфраструктури. Харківська влада обмежується «бюрократичним мінімумом», що сприяє консервуванню російськомовності міста як інерційної норми.

ТО3 (Динаміка «перехідної норми») верифіковано та отримало важливу емпіричну ілюстрацію. Результати свідчать про те, що російська мова в Харкові поступово втрачає статус «норми за замовчуванням» і набуває статусу «компромісу, що потребує виправдання». Це підтверджує, що ідеологічне ядро вже змінилося. Тепер саме використання російської мови патріотично налаштованими мешканцями потребує раціоналізації (наприклад, через апеляцію до «зручності» чи «втоми»), а не навпаки.

ТО4 (Функціональна придатність у STEM) підтверджено частково. Хоча кількісна різниця між STEM та гуманітаріями виявилася незначною, якісні інтерв'ю підтвердили дію ідеологемі «корпусної непридатності». Це свідчить, що технічне середовище не є ізольованим анклавом, а проявом загальноміського дефіциту професійного контенту.

Внесок у наукову дискусію

Дослідження проливає «нове світло» на кілька класичних дискусій та спростовує усталені міфи. По-перше, я переосмислюю концепцію «розриву» Володимира Кулика (2011, 2014). Якщо раніше розрив фіксувався між ідентичністю та практикою загалом, то моє дослідження на матеріалі 2024-2025 років доводить, що цей розрив перемістився всередину самої практики – між публічним (декларативним) та приватним (інерційним) доменами. Публічна українізація в Харкові стала соціальною нормою, тоді як приватна російськомовність – «мовним реліктом» комфорту.

По-друге, результати спростовують поширене уявлення про психологічні бар'єри як головний чинник гальмування зсуву. Показники «страху помилок» та «мовної невпевненості» (код В4) серед молоді Харкова становлять лише 5,9%. Це свідчить про те, що проблема лежить в площині соціального оточення та середовищної інерції (56,6%). Таким чином, мовне питання в Харкові є проблемою соціальних мереж (Gal, 1979), а не страху чи браку компетенцій.

По-третє, я ввела та обґрунтувала поняття «лексичного буфера». Локальна харківська ідентичність (сленг, суржик) виступає механізмом, що нейтралізує політичне значення російської мови. Це посилює позицію Ненсі Доріан (1994) щодо шкоди пуризму. У Харкові саме толерантність до суржику стає «м'яким» містком до українізації, тоді як жорсткий тиск провокує ефект реактивного опору.

Ідеї для подальших досліджень

Оскільки робота має пошуковий дизайн, вона відкриває шлях для наступних розвідок:

- 1) аналіз еволюції «виправдань» (як змінюватимуться способи раціоналізації російськомовності в міру подальшого зміцнення української мови в публічному просторі);
- 2) деконструкція міфу про психологічні бар'єри (чому суспільний та медійний дискурс продовжує акцентувати «страх помилок», тоді як емпіричні дані показують домінування середовищних факторів);
- 3) компаративний аналіз фронтірних міст (зсув у Харкові та Одесі, щоб перевірити універсальність «лексичного буфера»).

Виявлений у роботі стан «стабільного білінгвізму» ставить перед соціолінгвістикою питання: чи можливий повний перехід у приватному домені без зміни мови всього міського середовища, чи Харків приречений на тривалу функціональну двомовність як нову історичну норму?

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити комплексні висновки про характер мовної трансформації серед молоді Харкова (14-35 років) у 2022-2025 роках. Головний результат роботи полягає в підтвердженні того, що саме ця група є рушієм мовного зсуву, проте її перехід має характер «функціональної дихотомії». Українська мова домінує в публічній репрезентації молоді, тоді як приватний простір залишається зоною інерції.

Дослідження довело, що для молодих харків'ян «страх помилки» та мовна невпевненість становлять лише 5,9% бар'єрів. Це принципово спростовує уявлення про психологічні бар'єри чи брак компетенцій як головний чинник гальмування зсуву. Натомість ключовим є середовищний тиск (56,6%), що означає, що молодь готова і вміє говорити українською, але її мовна практика диктується соціальними мережами та бажанням комунікативного комфорту в «російськомовній атмосфері» міста.

Дані ілюструють динаміку «перехідної норми». Російська мова в молодіжному середовищі перестала бути нормою «за замовчуванням» і стала «компромісом, що потребує виправдання». Феномен «російськомовного патріота» дозволяє молоді примирити проукраїнську ідентичність із побутовою звичкою, де українська мова виступає «мовою ідентичності», а російська – «мовою автентичності та інтимності».

Я встановила, що молодь активно конструює харківську ідентичність через специфічний сленг та суржик. Цей «лексичний буфер» дозволяє молодим людям залишатися «своїми» у міському середовищі та уникати жорсткого пуризму, що робить процес українізації менш стресовим, але водночас легітимізує тривале збереження білінгвізму.

Дослідження також виявило, що внутрішній запит молоді на зміни (73% старшокласників) стикається з інерцією батьків та «бюрократичним мінімумом» місцевої влади. Низька оцінка зусиль ОМС (3,11 бала) свідчить про те, що міська політика не встигає за темпами трансформації свідомості молоді та залишає її в стані «паралельних реальностей» із громадським сектором.

Існують також певні обмеження мого підходу. Дослідження фокусувалося виключно на молоді, що є виправданим для аналізу майбутніх тенденцій, проте не дозволяє генералізувати висновки на старші покоління, які демонструють значно вищу інерційність. Онлайн-формат залучив найбільш активну частину молоді, що могло дещо змістити результати в бік вищої україномовності, ніж вона є в середньому по місту. Брак інтерв'ю з представниками різних департаментів міської ради (вдалося провести лише одне) та відділів обласної ради обмежив аналіз мезорівня, проте саме цей факт став емпіричним доказом дистанційованості влади від реальних процесів у громаді. Висновки про інституційну інерцію при цьому підтверджуються подібністю інформації з трьох незалежних джерел: статистики Уповноваженого, оцінок п'яти активістів та суб'єктивних оцінок молоді, що свідчить про достатність наявних даних для відповідних висновків.

Зібраних даних (410 анкет та 21 глибоке інтерв'ю) є цілком достатньо, щоб досягнути мети пошукового дослідження. Фактична вибірка опитування вчетверо перевищила плановану ($N=100$), що забезпечило репрезентативність саме для молодіжного сегмента Харкова. Тріангуляція даних дозволила верифікувати результати. Кількісна відсутність страху помилки (5,9%) була підтверджена якісними наративами про «органічне розпізнавання» мови в університетських та дружніх колах.

Ці результати дають підстави для аналітичного узагальнення. Виявлена динаміка свідчить про фундаментальний та довготривалий характер мовного зсуву, навіть попри складність прогнозування соціальних процесів. Наразі він рухається не до повної мономовності, а до стану «стабільного функціонального білінгвізму». У цій моделі українська мова стає природним кодом безпеки та успіху для молодого покоління. При цьому вона поступово витісняє російську мову у сферу маргінальних побутових реліктів.

ПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Мовний зсув у Харкові сьогодні є не лише питанням лінгвістики, а й стратегічним елементом національної безпеки та стійкості прифронтового мегаполісу. Згідно з результатами дослідження, основними чинниками, що зумовлюють обмеженість цього процесу, є функціональна дихотомія доменів (розрив між публічною та приватною сферами), дефіцит релевантних інституційних інструментів на рівні міської влади та інерція професійних середовищ, зокрема у сфері STEM. Я встановила, що попри радикальну зміну ідентичності, реальна мовна практика молоді гальмується через середовищний тиск (56,6% бар'єрів) та дефіцит україномовного фахового контенту.

Метою пропонованих політик є трансформація стратегії українізації Харкова з моделі «адміністративного примусу» на модель «інфраструктурної підтримки та ціннісного лідерства». Запропоновані заходи спрямовані на подолання «інституційного вакууму» на мезорівні та створення умов для «органічного розпізнавання» української мови як природної міської норми.

Встановлені тенденції дозволяють покращити ситуацію через такі опції:

1. Створення мережі Муніципальних мовних хабів

Ця опція передбачає перехід від формального виконання закону до активної розбудови україномовної інфраструктури. Хаби мають стати фізичними та цифровими просторами (коворкінги, дискусійні клуби), де українська мова інтегрується у дозвілля молоді. Метою є подолання середовищного бар'єра, який змушує мовців повертатися до російської мови поза навчанням. Основним ризиком є низька залученість через можливе сприйняття хабів як суто «адміністративних» установ. Щоб пом'якшити цей ризик, управління хабами має здійснюватися у партнерстві з ГО та активістами, які мають вищу довіру молоді (3,90 бала за оцінкою респондентів).

2. Муніципальна програма підтримки україномовного STEM-контенту

Для Харкова як наукового центру професійна ідентичність є домінантною. Щоб зруйнувати ідеологеми «корпусної непридатності» української мови для науки та технологій, пропоную запровадити систему муніципальних грантів для науковців, викладачів технічних ЗВО та IT-фахівців на створення україномовних термінологічних баз, переклад фахової літератури, ведення профільних медіаресурсів. Ризиком є висока вартість фахового перекладу та конкуренція з англomовним контентом, проте наповнення професійного домену якісним продуктом зробить перехід для «технарів» прагматично вигідним та нейтралізує раціоналістичне виправдання російськомовності.

3. Впровадження стратегії «інклюзивної нормалізації»

Оскільки дослідження виявило, що страх помилки є мінімальним (5,9%), а ефект «реактивного опору» на тиск – високим, ситуацію покращить зниження соціальної вартості переходу. Державні та муніципальні комунікації мають легітимізувати використання місцевого сленгу та суржику як природного перехідного етапу. Ризиком є критика з боку прихильників консервативного мовного стандарту, що

потребує широкої роз'яснювальної кампанії про динамічність мовних процесів під час війни. М'яка українізація через «лексичний буфер» дозволить молоді прийняти нову мовну практику без психологічного стресу.

4. Мережа центрів реукраїнізації для дорослих

Створення офлайн-інфраструктури для людей поза системою освіти. Замість вивчення правил – модель «клубів за інтересами», де мова засвоюється через спільну діяльність та культурне занурення.

Перша фаза (2026-2027 роки) повинна зосередитися на пілотуванні муніципальних мовних хабів у районах з найбільшою концентрацією студентства та запуску онлайн-платформи з технічною термінологією. Друга фаза (2028-2029) передбачає масштабування грантових програм для STEM-середовища. Основна увага має бути приділена створенню україномовних професійних мереж, де нова мовна практика закріплюватиметься як групова норма. Третя фаза (з 2030 року) має на меті повну інтеграцію української мови у неформальний простір міста. Оцінка успішності на цьому етапі має здійснюватися через соціолінгвістичні зрізи використання мови у приватних доменах та цифровому середовищі Харкова.

Зараз прогнозовані кроки виглядають складними через воєнні виклики, проте пріоритизація «інфраструктурної» українізації є питанням національної безпеки. Фінансові та організаційні інвестиції у мезорівень здатні істотно прискорити мовний зсув та перетворити Харків із міста «стабільного білінгвізму» на центр сучасної української міської культури. Впровадження цих механізмів дозволить українській мові стати для харків'ян природним кодом успіху та безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Besters-Dilger, J. (2023). Language Policy in Ukraine - Overview and Analysis. *Ukrainian Analytical Digest*, (001), 2-9. <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/88991>
- Bilaniuk, L. (2005). *Contested Tongues: Language Politics and Cultural Correction in Ukraine*. Cornell University Press, pp. 1-35, 89-124, 201-228.
- Dorian, N. C. (1994). Purism vs. Compromise in Language Revitalization and Language Revival. *Language in Society*, 23(4), 479-494.
- Gal, S. (1979). *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. Academic Press.
- Gee, J. P. (2005). *An introduction to discourse analysis: Theory and method* (2nd ed.). Routledge.
- Geeraerts, D. (2003). Cultural models of linguistic standardization. In R. Dirven, R. Frank, & M. Pütz (Eds.), *Cognitive models in language and thought: Ideology, metaphors and meanings* (pp. 25–68). Mouton de Gruyter.
- Gradus Research. (2025, серпень). *34-та річниця Незалежності: якою бачать Україну громадяни? Спеціальне дослідження до Дня незалежності 2025* [Звіт дослідження]. Gradus Research. <https://gradus.app/uk/open-reports/34th-anniversary-independence-how-do-citizens-see-ukraine/>
- Mussa Juane, M., Seoane, L.F., Muñuzuri, A.P. et al. (2019). Urbanity and the dynamics of language shift in Galicia. *Nature Communications*, 10, 1680. <https://doi.org/10.1038/s41467-019-09688-8>
- Hogan-Brun, G., Ozolins, U., Ramonienė, M., & Rannut, M. (2009). Language Politics and Practices in the Baltic States. In R. Kaplan & R. Baldauf Jr. (Eds.), *Language Planning and Policy in Europe: Vol. 3. The Baltic States, Ireland and Italy* (pp. 31-192). Multilingual Matters.
- Hsieh, H.-F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation & Razumkov Center. (2023, March 20). *National culture and language in Ukraine: Changes in public opinion after a year of the full-scale war*. https://dif.org.ua/article/national-culture-and-language-in-ukraine-changes-in-public-opinion-after-a-year-of-the-full-scale-war?utm_source
- International Republican Institute. (2023, June). *National municipal survey: Eighth comprehensive poll of residents of Ukraine*. https://www.iri.org/wp-content/uploads/2023/06/Public-Eighth_Ukraine-Municipal-survey_2023-FINAL.pdf
- International Republican Institute. (2025, August 18). *National Survey of Ukraine, July 2025*. IRI. <https://www.iri.org/resources/national-survey-of-ukraine-july-2025/>

- Irvine, J. T. (1989). When Talk Isn't Cheap: Language and Political Economy. *American Ethnologist*, 16(2), 248–267.
- Irvine, J. T., & Gal, S. (2000). Language Ideology and Linguistic Differentiation. In P. V. Kroskrity (Ed.), *Regimes of Language: Ideologies, Politics, and Identities* (pp. 35–83). School of American Research Press.
- Kudriavtseva, N. (2021). Standard Ukrainian in the multilingual context: language ideologies and current educational practices. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 42(2), 152–164. <https://doi.org/10.1080/01434632.2020.1715990>
- Kulick, D. (1992). *Language Shift and Cultural Reproduction: Socialization, Self and Syncretism in a Papua New Guinean Village*. Cambridge University Press, pp. 1-27, 245-267. https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=ivPVanJjXfMC&oi=fnd&pg=PR8&ots=HDbnjt5qJK&sig=qKOosLdG0ecM4-qid3-y6hXhP_o&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Kulyk, V. (2011). Beliefs about language status and corpus in focus group discussions on the Ukrainian language policy. *International journal of the sociology of language*, 2011(212). https://www.academia.edu/download/32229851/Kulyk-language_status_corpus-IJSL_2011.pdf
- Kulyk, V. (2010). Ideologies of language use in post-Soviet Ukrainian media. *International Journal of the Sociology of Language*, 2010(201), 81–104.
- Kulyk, V. (2024). Language shift in time of war: The abandonment of Russian in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, 40(3), pp. 159-174. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2024.2318141>
- Kulyk, V. (2019). Memory and Language: Different Dynamics in the Two Aspects of Identity Politics in Post-Euromaidan Ukraine. *Nationalities Papers*, 47(6), 1007-1023. <https://doi.org/10.1017/nps.2019.32>
- Kulyk, V. (2018). Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: The post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, 34(2-3), 119-138. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1451232>
- Laitin, D. D. (1998). *Identity in Formation: The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad*. Cornell University Press. <https://dokumen.pub/identity-in-formation-the-russian-speaking-populations-in-the-near-abroad-9780801434952-9780801484957.html>
- Lanvers, U., Davcheva, L., & Tinsley, T. (2023). Language policies in Ukrainian higher education: Language in the firing line? *European Journal of Language Policy*, 15(1), 25-68. <https://www.liverpooluniversitypress.co.uk/doi/full/10.3828/ejlp.2023.3>
- Migration Policy Institute (2025). *Language Access Policies and Practices: Implementation at State and Local Levels*. MPI Policy Brief, pp. 1-16. <https://www.migrationpolicy.org/research/state-local-governments-implement-language-access>

- Schreier, M. (2014). Qualitative content analysis. In U. Flick (Ed.), *The SAGE Handbook of Qualitative Data Analysis* (pp. 170–183). SAGE Publications.
- Silverstein, M. (1979). Language Structure and Linguistic Ideology. In P. R. Clyne, W. F. Hanks, & C. L. Hofbauer (Eds.), *The Elements: A Parasection on Linguistic Units and Levels* (pp. 193–247). Chicago Linguistic Society.
<https://www.scribd.com/doc/36490746/Silverstein-Language-Structure-and-Linguistic-Ideology>
- Soroka, Y., Kudriavtseva, N., & Danylenko, I. (2023). Language and social inequalities in Ukraine: Monolingual and bilingual practices. *Ideology and Politics Journal*, 2(24), 58–85. <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2023.02.00003>
- Søvik, M. (2010). Language practices and the language situation in Kharkiv: examining the concept of legitimate language in relation to identification and utility. *International Journal of the Sociology of Language*, 2010(201), 5–28.
<https://doi.org/10.1515/ijsl.2010.002>
- UNESCO. (2021, February 19). *Towards a World Atlas of Languages*.
<https://www.unesco.org/en/articles/towards-world-atlas-languages>
- United Nations, General Assembly. (2020). *Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2019: Rights of indigenous peoples (A/RES/74/135)*.
<https://undocs.org/A/RES/74/135>
- Venice Commission (2019). *Opinion on the Law on Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language (Opinion No. 960/2019)*. Council of Europe, pp. 1–34.
[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)032-e)
- Vozna, A. (2025). Ukrainian Russophones' Engagement with Language Education Policies. *Nationalities Papers*, 1–22. <https://doi.org/10.1017/nps.2025.10110>
- Woolard, K. A. (1998). Language Ideologies: Practice and Theory. *Pragmatics*, 2(3), 3–47.
<https://www.scribd.com/document/486990780/Liv-Schieffelin-Woolard-Kroskrity-1998-Language-Ideologies-Practice-and-Theory-Oxford-Studies-in-Anthropological-Linguistics-16>
- Woolard, K. A., & Schieffelin, B. B. (1994). Language Ideology. *Annual Review of Anthropology*, 23, 55–82. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.23.100194.000415>
- Ажнюк, Б. (2024). Мовна ідеологія: соціолінгвістичний зміст концепту. *Мовознавство*. (1). 3–17. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-334-2024-1-001>
- Верховна Рада України. (2019). *Про забезпечення функціонування української мови як державної* (Закон № 2704-VIII від 25 квітня 2019 р.). База даних «Законодавство України». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
- Грушецький, А (КМІС). (2025а, 29 квітня). *Ставлення до викладання російської мови в українськомовних школах* [Прес-реліз]. Київський міжнародний інститут соціології. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1513&page=1>

- Грушецький, А (КМІС). (2025б, 2 жовтня). *Ставлення до окремих варіантів мовної політики в Україні* [Прес-реліз]. Київський міжнародний інститут соціології. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1555&page=1>
- Малиновський, А. (2024, 9 серпня). Частіше говорять українською і не люблять колаборантів. Соціологи дослідили думки харків'ян вперше за час великої війни. *Lyuk.media*. https://lyuk.media/news/survey-about-kharkiv/?utm_source
- Мовне питання та освіта: що показало опитування на Харківщині. (2022, 9 жовтня). *Znayshov.com*. https://znayshov.com/News/Details/movne_pytannia_ta_osvita_shcho_pokazalo_opytuvannia_na_kharkivshchyni
- Павленко, О. (2026, 13 січня). Мова VS язык. Освітняни дослідили, як говорять школярі, їхні батьки та вчителі у Харківській області. *KHARKIV Today*. <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/tretyna-shkolyariv-kharkivskoyi-oblasti-obyraeye-dlya-spilkuvannya-lyshe-ukrayinsku-movu>
- Рольський, О. (2025, May 20). 70% українців обирають рідну мову онлайн, – дослідження newage. *Детектор media* <https://detector.media/infospace/article/241063/2025-05-20-70-ukraintsiv-obyrayut-ri-dnu-movu-onlayn-doslidzhennya-newage/>
- Сітнікова, І., & Орел, М. (2025, 13 листопада). У Києві нині спостерігається толерування російської мови — представник мовного омбудсмена. *Hromadske*. <https://hromadske.ua/kyiv/254614-u-kyievi-nyni-sposterihayetsia-toleruvannia-rosiyskoyi-movy-predstavnyk-movnoho-ombudsmena>
- Стійка Україна. (2022, 24 січня). *Результати опитування щодо мовного питання та освіти на Харківщині*. <https://resilient-ukraine.org/activities/97>
- Уповноважений із захисту державної мови. (2020–2024). *Річні звіти про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»*. <https://mova-ombudsman.gov.ua/richnij-publichniij-zvit-za-2020-rik>
- Центр Разумкова. (2024, 24 липня). *Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.)*. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>
- Яворська, Г. М. (2000). *Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада*. ВІПОЛ.

ДОДАТКИ

Додаток 1. Операціоналізація основних змінних дослідження

Таблиця 1.1. Операціоналізація основних змінних дослідження			
Змінна	Тип змінної	Індикатори вимірювання	Тип даних
Ступінь та нерівномірність мовного зсуву	Залежна (Y)	Матриця мовної поведінки (Блок 3) – Мова спілкування вдома / з родиною / з друзями / на навчанні / роботі / у громадських місцях (кафе, магазини, установи) / у соціальних мережах (пости, коментарі) / у приватному листуванні (месенджери) (варіанти: тільки українська, переважно українська, переважно російська, тільки російська, обидві мови порівну, інша/і мова/и – Наявність/відсутність факту свідомого переходу після 2022 р. – Динаміка мовного споживання контенту через частоту згадувань кожної мови окремо тощо.	Категорійні (шкали), текстові (якісні описи змін), кількісні/числові (похідні дані: відсотки, частоти, середні значення, коефіцієнти, розподіл тенденцій у вибірці)
Тип панівної мовної ідеології	Незалежна (X1)	– Асоціація мови з безпекою/патріотизм («романтична модель») – Апеляція до зручності/звички/права вибору («раціоналістична модель») – Сприйняття білінгвізму (норма чи перехідний етап)	Текстові (дискурсивні маркери, метафори)
Рівень імплементації політики місцевою	Незалежна (X2)	– Кількість та тематика скарг до Уповноваженого (Харків та інші регіони) – Наявність міських програм	Числові (статистика), текстові (оцінки в інтерв'ю)

владою (Мезорівень)		розвитку мови – Оцінка діяльності влади респондентами/ками, сприяння чи імітація	
Активність громадянського суспільства	Незалежна (X3)	– Обізнаність респондентів про ініціативи (кількість згаданих програм, тип ініціатив) – Суб'єктивна оцінка ефективності (середній бал за шкалою 1-5, порівняння з іншими акторами) – Сприйняття ролі громадського сектору (достатність підтримки держави)	Категорійні (так/ні; тип ініціатив), текстові (опис досвіду взаємодії, відповіді з інтерв'ю, відгуки м), числові (кількість згаданих ініціатив, шкала, середній бал)
Індивідуальні бар'єри Індивідуальні мотивації Специфічні професійні переконання (зокрема у STEM)	Проміжні (Механізми)	– Психологічні бар'єри: згадки про страх помилок («мовна травма»), «штучне звучання», відсутність середовища, тиск оточення – Мотивації: почуття провини, професійний престиж, солідарність – Ідентичність: зв'язок мови з відчуттям патріотизму (національна проти місцевої ідентичності) – Функціональна придатність (STEM): переконання про «недостатність» термінології, використання російської/англійської у професійній діяльності як безальтернативних	Категорійні: коди контент-аналізу: «страх», «сором», «зручність»), так/ні, текстові (якісний аналіз метафор)

Примітка: таблиця описує логічний перехід від теоретичних концептів до емпіричних індикаторів, що використані в анкеті та гайді інтерв'ю. Розроблено на основі концепції Б. Ажнюка (2024).

Додаток 2. Анкета онлайн-опитування «Мовні практики в молодіжному середовищі Харкова»

Мовні практики в молодіжному середовищі Харкова

Вітаємо!

Це опитування проводиться в межах наукового дослідження мовних трансформацій у Харкові. Його мета — зрозуміти, як і чому змінюється мовне середовище нашого міста.

Важливо: це дослідження фокусується на молоді віком від 14 до 35 років, яка наразі проживає у Харкові або області (або тимчасово виїхала через війну, але планує повернутися).

Опитування цілком анонімне, а всі результати будуть використані лише в узагальненому вигляді для наукових цілей. Ваш досвід та думки є надзвичайно цінними!

Зірочка () указує, що запитання обов'язкове*

1. До якої вікової категорії Ви належите? (це дослідження фокусується на молоді віком від 14 до 35 років) *

- 14-17 років
- 18-22 роки
- 23-27 років
- 28-35 років
- 36 років та старше (не є цільовою аудиторією цього опитування)

2. Чи проживаєте Ви наразі у Харкові або Харківській області? *

- Так
- Ні, я тимчасово виїхав/ла через війну, але планує повернутися
- Ні, я виїхав/ла через війну і не планую повертатися
- Ні, я не харків'янин / не харків'янка і не проживаю тут

Блок 2. Загальна інформація

3. Як би Ви визначили своє походження? *

- Я корінний харків'янин / корінна харків'янка (народився/лася і виріс/ла в місті)
- Я народився/лася в Харківській області, але давно живу в місті

- Я приїхав/ла до Харкова з іншого регіону України (до 2022 року)
- Я — ВПО (внутрішньо переміщена особа), переїхав/ла до Харкова після початку повномасштабного вторгнення

4. Стать *

- Жіноча
- Чоловіча
- Волію не вказувати

5. Ваша основна зайнятість (можна обрати декілька варіантів) *

- Учень/иця школи
- Студент/ка університету
- Молодий/а спеціаліст/ка (ІТ, сфера послуг, інженерія тощо)
- Громадський/а активіст/ка
- Тимчасово не працюю / не навчаюсь

6. Деталізуйте Вашу сферу діяльності або навчання (якщо ви студент чи/та працюєте)

(Для студентів: факультет / спеціальність. Для професіоналів: галузь (напр., ІТ, освіта, логістика, сфера послуг))

7. Як довго Ви живете в Харкові? *

- Менше 1 року
- Від 1 до 3 років
- Від 3 до 5 років
- Понад 5 років

Блок 3. Поточні мовні практики

Тут ми просимо Вас описати Ваші щоденні мовні звички.

8. Яку мову (або мови) Ви зазвичай використовуєте в таких ситуаціях? *

(Варіанти відповіді для кожного рядка: Тільки українська / Переважно українська / Переважно російська / Тільки російська / Обидві мови порівну / Іншу мову/мови)

- Вдома / з родиною
- З друзями
- На навчанні / роботі
- У громадських місцях (кафе, магазини, установи)
- У соціальних мережах (пости, коментарі)
- У приватному листуванні (месенджери)

9. Чи змінюєте Ви мову залежно від того, з ким спілкуєтесь? *

- Ні, завжди розмовляю однією мовою
- Так, підлаштовуюся під мову співрозмовника
- Так, змінюю мову, але тільки в офіційних ситуаціях (наприклад, під час виступу, на заняттях чи при зверненні до держустанов)
- Інше:

10. Якою мовою Ви зазвичай споживаєте контент у мережі (YouTube, подкасти, новини, література)? (можна обрати декілька варіантів) *

- Тільки українською
 - Переважно українською
 - Тільки російською
 - Переважно російською
 - Українською та російською порівну
 - Англійською
 - Іншими іноземними мовами
-

Блок 4. Динаміка змін

Цей розділ допоможе нам відстежити, як історичні події (Євромайдан, початок війни у 2014-му та повномасштабне вторгнення 2022 року) впливали на Ваш мовний вибір.

11. Чи змінилися Ваші мовні практики за останні 5 років? *

- Так, суттєво (повністю перейшов/ла на українську)
- Так, частково (став/ла частіше використовувати українську)
- Так, перейшов / ла на російську
- Майже не змінилися (наприклад, використовую лише окремі українські слова або говорю українською рідко, але в цілому звички залишилися)
- Ні, залишилися такими ж

12. Якщо зміни відбулися (навіть часткові), коли саме це почалося чи вони стали помітними?

- До 2014 року
- Після 2014 року (Євромайдан, початок війни на Сході України)
- Після 24 лютого 2022 року
- Поступово протягом останніх років

13. В якій сфері Ви почали використовувати українську мову найперше? (Можна обрати декілька варіантів) *

- Соціальні мережі / публічний онлайн-простір
 - Офіційне спілкування (навчання, робота)
 - Особисте спілкування з друзями
 - Спілкування в закладах обслуговування (кафе, магазини)
 - Побут/родина
 - Мої мовні практики не змінювалися
-

Блок 5. Мотивації, бар'єри та професійне середовище

Мета цього блоку — виявити чинники, які спонукають Вас використовувати ту чи іншу мову, а також зрозуміти, з якими психологічними чи практичними труднощами Ви стикаєтеся (наприклад, дефіцит термінології чи страх помилок).

14. Що найбільше вплинуло чи впливає на Ваш вибір мови? (Оберіть до 3-х варіантів) *

- Політичні погляди та громадянська позиція
- Емоційний фактор (небажання розмовляти певною мовою)
- Соціальний тиск (бажання відповідати вимогам оточення)
- Професійні вимоги / законодавство
- Зміна контенту, який я споживаю (музика, YouTube, книги)
- Особистий комфорт та звичка
- Вважаю, що певна мова краще підходить для моєї професії/навчання (наприклад, більше термінології, джерел)

15. Як би Ви оцінили свій рівень володіння українською мовою? *

- Вільно розмовляю та пишу
- Добре розумію і можу розмовляти, але роблю помилки
- Розумію майже все, але мені важко розмовляти
- Не все розумію й не можу розмовляти

16. Чи згодні Ви з твердженням, що для технічних чи IT-сфер російська або англійська мови є «більш придатними» через термінологію, ніж українська?

- Так
- Більше так, ніж ні
- Більше ні, ніж так
- Ні
- Важко сказати

17. Що є для Вас найскладнішим у використанні української мови в Харкові? (Наприклад: відсутність звички в оточення, страх помилок, «російськомовна атмосфера» міста, нестача словникового запасу тощо) *

18. Чи є ситуації або контексти, у яких Вам досі комфортніше чи доцільніше спілкуватися російською? *

- Так
- Ні

19. Якщо так, які саме це ситуації чи контексти та чим це зазвичай зумовлено?

Блок 6. Влада, освіта та громадські ініціативи

Нам важливо знати, чи бачите Ви реальні кроки з боку офіційних установ та громадських організацій, і наскільки вони допомагають (або заважають) у повсякденному житті.

20. Як Ви оцінюєте зусилля різних сторін у популяризації української мови в Харкові після 2022 року? *
(Шкала від 1 до 5)

- Місцева влада (Міська рада, департаменти)
- Заклади освіти (школи, університети)
- Громадські організації та волонтери
- Місцевий бізнес (кафе, сфера послуг)

21. Про які ініціативи з підтримки української мови у Харкові Ви чули? (Можна обрати декілька варіантів) *

- Безкоштовні курси від міської ради
- Безкоштовні курси від волонтерів
- Розмовні клуби від міської ради
- Розмовні клуби від волонтерів
- Лекції, науково-практичні конференції, семінари
- Фестивалі, конкурси, турніри
- Книжкові виставки
- Зовнішня реклама, що заохочує до переходу на українську
- Не стикався/лася з жодними ініціативами
- Інше:

22. Чи вважаєте Ви, що у Харкові зараз створено достатньо умов (курсів, середовища, контенту) для комфортного переходу на українську мову? *

- Так, умов цілком достатньо
- Умови є, але вони переважно тримаються на активістах, а не на державі
- Умов зовсім недостатньо, відчувається брак ресурсів та підтримки
- Важко сказати
- Не хочу відповідати на це запитання

23. Як змінилася Ваша взаємодія з місцевими органами влади (ЦНАПи, лікарні, міськрада) у мовному плані після 2022 року? *

- Стало значно більше української мови від працівників
- Зміни формальні: документи українською, але спілкуються російською
- Нічого не змінилося
- Важко сказати

Блок 7. Мова та Ваше внутрішнє відчуття

Останній блок присвячений Вашому відчуттю приналежності до міста та країни. Мова — це не лише інструмент, а й частина нашої ідентичності. Ми прагнемо зрозуміти, що означає бути харків'янином у мовному плані сьогодні.

24. Наскільки мова, якою Ви спілкуєтеся, впливає на ваше відчуття того, ким Ви є (ваше самосприйняття)? (1 — Мова зовсім не впливає; 5 — Мова є основою) *

25. Як ви ставитеся до поняття «російськомовний патріот України» у Харкові сьогодні? *

- Це цілком нормальне явище, мова не є головним показником патріотизму
- Це допустимо як тимчасовий етап, але патріотизм має вести до переходу на українську
- Це виглядає суперечливо в умовах війни з Росією
- Важко сказати

26. Чи відчуваєте Ви, що використання певної мови робить Вас «своїм» або «чужим» у різних ситуаціях? *

- Так, відчуваю, що українська мова більше підкреслює мою належність до України

- Так, відчуваю, що російська мова більше підкреслює мою належність до України
- Так, українська мова дає мені відчуття належності до моєї родини або старого кола друзів
- Так, російська мова дає мені відчуття належності до моєї родини або старого кола друзів
- Мені здається, що мова ніяк не впливає на те, до якої групи я належу
- Важко сказати

27. Як Ви вважаєте, чи змінюється ставлення інших людей до Вас залежно від того, якою мовою Ви говорите? *

- Так, українська мова викликає більше поваги/довіри
- Так, російська мова викликає більше поваги/довіри
- Так, українська мова в певних колах сприймається негативно
- Так, російська мова в певних колах сприймається негативно
- Так, у Харкові українська мова робить тебе більш "своїм"
- Так, у Харкові російська мова робить тебе більш "своїм"
- Ні, в Харкові мова не впливає на ставлення до людини
- Важко сказати

28. Що для Вас означає «говорити як харків'янин/харків'янка» сьогодні? *

29. Чи відчуваєте Ви, що у жителів нашого міста є своя особлива мовна культура (наприклад, поєднання мов, суржик, специфічний сленг тощо)? *

- Так
- Ні

30. Якщо так, то яка це особлива мовна культура?

31. Можливо, є щось важливе про Вашу особисту мовну ситуацію або про атмосферу в Харкові, про що ми не запитали? Будь ласка, поділіться своїми думками, спостереженнями чи коментарями тут.

32. Наше дослідження також передбачає проведення невеликих інтерв'ю. Якщо Ви готові поділитися історією детальніше, залиште свій нік у Telegram або e-mail

33. Даю згоду на обробку своїх персональних даних *

- Так
- Ні

Додаток 3. Гайд напівструктурованого інтерв'ю для дослідження мовних трансформацій у м. Харкові

ВСТУП ДО ІНТЕРВ'Ю (скрипт модератора)

Вітаю, _____ (вказати ім'я респондента). Мене звуть Тетяна Сегеда, я проводжу це дослідження в межах своєї магістерської роботи. Щиро дякую, що погодилися взяти участь.

Мета моєї роботи – дослідити, як і чому змінюється мовна ситуація в Харкові в умовах війни, які чинники допомагають мешканцям переходити на українську мову, а які створюють бар'єри. Мені важливо почути Вашу особисту історію та думки, оскільки саме вони допомагають зрозуміти реальну ситуацію в місті, яка часто не помітна за загальною статистикою.

З Вашого дозволу, я хотіла б здійснити аудіозапис нашої розмови. Це необхідно виключно для того, щоб я могла точно передати Ваші слова під час аналізу, не пропустивши важливих деталей. Наголошую на повній конфіденційності: Ваш запис не буде поширено публічно, а в самій роботі Ваші відповіді будуть анонімізовані або використані під псевдонімом. Ви маєте право не відповідати на будь-яке питання або зупинити інтерв'ю в будь-який момент. Саме ж інтерв'ю триватиме до 30 хвилин. Чи є у Вас запитання перед тим, як ми почнемо?

ГРУПА 1. ПРЕДСТАВНИКИ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ (ДЕПАРТАМЕНТИ ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРИ)

Теоретичні очікування: ТО2 (інституційна інерція), ТО4 (STEM-фактор)

- **Реалізація політики:** Як би ви оцінили процес імплементації Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у Харкові? Які напрямки (освіта, культура, адміністрування) адаптуються найважче?
- **STEM vs Гуманітарії:** Чи помічаєте ви різницю в темпах українізації між гуманітарними та технічними/природничими галузями освіти у Харкові? Чи існує проблема дефіциту української термінології чи ресурсів у цих сферах?
- **Локальна специфіка:** Які особливі виклики у впровадженні українізації Ви бачите? Чим Харків особливий у цьому процесі? Чи є фактори, не враховані в національному законодавстві, але важливі для міста?
- **Опір vs Підтримка:** З якими формами пасивного чи активного опору ви стикаєтесь з боку установ чи персоналу? Чи існують запити від мешканців на обслуговування російською? Як Ви реагуєте на такі вимоги?

- **Вплив війни:** Як безпекова ситуація в Харкові вплинула на Ваші стратегії комунікації? Чи мають методи впровадження мови стати більш формальними (директивними) чи більш гнучкими та адаптованими?
- **Оцінка успіху:** Які показники для вас є свідченням мовного зсуву (кількість скарг, мова на перервах, відвідуваність заходів)? Які з них ви фіксуєте? Як би Ви оцінили ефективність наявних інструментів на сьогодні?

ГРУПА 2. ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА АКТИВІСТИ (МОВНІ КУРСИ, КУЛЬТУРНІ МЕНЕДЖЕРИ)

Теоретичні очікування: ТО1 (ідеології), ТО3 (перехідна норма)

- **Мотивація:** Що стало основним поштовхом для вашої діяльності саме в Харкові? Чи змінився запит від мешканців після 24 лютого 2022 року?
- **Портрет учасника:** Хто приходить до вас на курси чи заходи? Яка їхня головна мотивація (раціональна чи романтична/патріотична)?
- **Бар'єри:** Які головні труднощі в переході називають люди? Чому, на Вашу думку, частина людей «кидає» навчання або повертається до білінгвізму/російської мови?
- **Суржик та Пуризм:** Як ви ставитеся до вживання суржику учасниками? Це крок до української чи псування мови? Чи зберігається сприйняття української як «менш придатної» для певних сфер?
- **Держава vs Громада:** Як ви оцінюєте зусилля місцевої влади? Чи працюєте ви в «паралельних реальностях»? Чи змінилася ваша взаємодія з ОМС після початку вторгнення?
- **Майбутнє:** Яким ви бачите місце російської мови в Харкові через 10 років? Чи можлива «харківська двомовність» як стабільна норма, чи це лише перехідний етап?

ГРУПА 3. МЕШКАНЦІ МІСТА

Теоретичні очікування: ТО1, ТО3, ТО4

Блок А: Спільні питання для всіх мешканців

- **Мовна біографія:** Якою була мова дитинства, школи, першої роботи? Як ви тоді сприймали українську та російську? Якою мовою плануєте виховувати дітей і чому це важливо?
- **Мова та війна:** Як 24 лютого 2022 року вплинуло на ваше сприйняття російської мови? Чи стала мова способом вираження позиції, чи залишається питанням зручності? Чи були подібні відчуття у 2014 році?

- **Прийняття рішень:** Чи бувають моменти, коли Ви замислюєтесь, якою мовою говорити? Як Ви пояснюєте вибір мови в різних ситуаціях (магазин, друзі, офіційні установи)?
- **Соціальні реакції:** Чи стикалися ви з осудом чи підтримкою через ваш вибір мови? Як ви зараз сприймаєте російську мову в публічному просторі Харкова? Як люди реагували на ваші спроби говорити українською?
- **Атмосфера:** Чи стала «мовна атмосфера» Харкова більш заохочувальною до української?

Блок Б: Специфічні питання за підгрупами

- **Підгрупа 1: Ті, хто перейшли на українську**
 - Чи був це «моментний» вибір, чи тривалий процес? Що стало останньою краплею?
 - Чи вважаєте Ви російську «мовою ворога»? Чи важко Вам нею розмовляти зараз?
 - Чи змінилося ваше коло спілкування? Чи бувають ситуації «відкату» до російської?
- **Підгрупа 2: Ті, хто намагалися, але повернулися до російської (або залишилися двомовними)**
 - Що стало найбільшим бар'єром (оточення, страх виглядати кумедно, професійна лексика)?
 - Чи стикалися ви з критикою вашої української (суржику)? Чи відчували втрату «справжнього себе» через перехід?
 - Чи є ваша двомовність остаточною позицією, чи плануєте нову спробу?
- **Підгрупа 3: Ті, хто залишаються послідовно російськомовними**
 - Як ви раціоналізуєте свій вибір? Чи пов'язано це з ідентичністю чи лише з прагматикою?
 - Яким є Ваш особистий досвід використання української в живому спілкуванні?
 - Що ви думаєте про тезу, що «мова — не показник патріотизму»?
 - **(Для STEM/IT):** Чи згодні Ви з думкою, що українська мова менш придатна для Вашої професійної діяльності?

Додаток 4. Кодова схема критичного дискурс-аналізу (CDA)

Таблиця 4.1. Кодова схема критичного дискурс-аналізу (CDA) за Дж. П. Джі		
Категорія аналізу (за Gee, 2005)	Код	Дискурсивні маркери / Приклади з інтерв'ю
Робота з ідентичністю (Хто я?)	ID-P	"Свідомий українець", "приналежність до нації", "виділення ідентичності".
	ID-L	"Харків'янин", "локальна мова", "свій у Харкові", "мовна культура міста".
	ID-B	"Білінгв", "російськомовний патріот", "шизофренія".
Робота з діяльністю (Що я роблю?)	ACT-D	"Захищаю кордон", "від'єднуюсь від ворога", "фільтрую оточення".
	ACT-C	"Спілкуюсь як зручно", "шукаю комфорт", "підлаштовуюсь під співрозмовника".
	ACT-I	"Виконую закон", "бюрократичний мінімум", "проводимо заходи".
Робота з розпізнавання (Кого я бачу?)	REC-O	"Органічне розпізнавання своїх", "спільні цінності", "люди з однієї бульбашки".
	REC-A	"Агресивні патріоти", "бидло", "ватники", "малороси".
	REC-E	"Ворог", "окупант", "мова вбивць".
Фреймінг політики	FR-S	Захист: "мова – зброя", "певний кордон", "безпечний простір".
	FR-F	Примус: "агресивна українізація", "тиск", "запхають у валізу", "реактивний опір".
	FR-V	Вакуум: "паралельні реальності", "влада не долучається", "ентузіастаи".

Примітка: розроблено на основі результатів 21 глибинного інтерв'ю (лютий–березень 2026).

Додаток 5. Репозиторій первинних кількісних даних (посилання на Google Sheets)

https://docs.google.com/spreadsheets/d/1lf9_OKYhEEkUyQYZVo_2nUoXyqxFpcg-UpsVXloRvRI/edit?usp=sharing

Додаток 6. Матриця синтезу вторинних соціологічних даних (2020–2025 рр.)

Таблиця 6.1. Матриця синтезу вторинних соціологічних даних (2020–2025 рр.)					
<i>Джерело</i>	<i>Дата проведення / період</i>	<i>Метод збору</i>	<i>Вибірка (N)</i>	<i>Ключовий показник</i>	<i>Рівень верифікації та зауваження</i>
КМІС (Грушецький, 2025a)	лют.–бер. 2025	CATI	1 029	63% укр. вдома	Верифіковано (збіг з IRI 62%)
КМІС (Грушецький, 2025b)	вер. 2025	CATI	2 012	моделі мовної політики	Верифіковано
Gradus Research	квіт. 2022 – серп. 2025	Self-fill app	1000–1165/хвиля	53%→68% укр. в побуті	Верифіковано з поправкою (міське, 18–60)
Центр Разумкова	черв. 2024	face-to-face	2 016	70,5% укр. вдома (2024)	Верифіковано
International Republican Institute (2025)	лип. 2025	CATI	2 400	62% укр. вдома; регіональний зріз	Верифіковано
Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation &	груд. 2022	face-to-face	2 018	розрив ідентичність/ практика на Сході	Верифіковано

Razumkov Center (2023)					
ДСЯО (Павленко, 2026)	квіт.–трав. 2025	анкетування	2 310	мовна поведінка учнів/вчителів/батьків	Верифіковано
«Мовне питання та освіта...» (2022)	жовт. 2022	анкетування	≈2 500	базовий вимір	Верифіковано
Уповноважений із захисту державної мови	2020–2024	адмін. дані	—	кількість звернень по регіонах	Верифіковано (відкрита звітність)
International Republican Institute (2023)	квіт.–трав. 2023	CATI	650+	харківські показники	Верифіковано локально
Малиновський (2024)	2024	анкетування	600+	74% більше вживають укр.	Частково верифіковано
Стійка Україна	трав. 2021	анкетування	400	базова до-вторгнення лінія	Верифіковано як baseline

newage (Рольський, 2025)	трав. 2025	digital analytics	>300 000	53% укр. у Telegram Харкова	Верифіковано (цифровий зріз)
--------------------------------	------------	----------------------	----------	-----------------------------------	---------------------------------

Примітка: систематизовано на основі звітів Уповноваженого із захисту державної мови (2020–2024) та даних соціологічних служб (КМІС, Центр Разумкова, Gradus, IRI).

**Додаток 7. Результати контент-аналізу відкритих відповідей анкетування
(кодування та кластери)**

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1SFEDwqBBghFCjm7ekMKRvdD-QvBiVH8xXnR5c6XKA-g/edit?usp=sharing>

Додаток 8. Аналітична матриця дискурс-аналізу інтерв'ю за цільовими групами

Таблиця 8.1. Аналітична матриця дискурс-аналізу інтерв'ю за цільовими групами			
<i>Група</i>	<i>Домінантна модель</i>	<i>Фрейм мовної державної політики (деталізований)</i>	<i>Підтверджене теоретичне очікування (ТО)</i>
Місцева влада (ОМС)	Романтична (формальна): мова як атрибут державності, що потребує «планового впровадження».	«Адміністративний мінімум»: політика сприймається як набір законних вимог. Акцент на звітності («пости в Instagram», «квізи») при визнанні відсутності системного впливу на побут.	ТО2 (підтверджено розрив між декларативною лояльністю та браком реальної інфраструктури для молоді).
Активіст и та ГО	Націоналістична (захисна): мова як «безпековий кордон» та інструмент виживання нації.	«Інституційний вакуум»: держава сприймається як джерело легітимності, але місцева влада – як інертний або навіть гальмівний актор. Політика тримається на горизонтальних зв'язках.	ТО2 (підтверджено існування «паралельних реальностей» влади та громади); ТО3 (суржик як інструмент м'якого переходу).
Перейшли на українську	Романтична (ціннісна): мова як спосіб «деколонізації власного Я» та повернення ідентичності.	«Захист та відчуження»: політика – це шлях до безпеки. Російська мова маркується як «мова ворога», проте відчувається брак підтримки з боку оточення в Харкові.	ТО1 (повна перемога романтичної моделі над раціональною); ТО3 (фіналізація перехідної норми).

Двомовні (білінгви)	Змішана (перехідна): поєднання ціннісної підтримки української з інерцією російської.	«Легідна нормалізація»: підтримка стратегічного курсу держави, але запит на відсутність примусу в приватній сфері. Мова – це «мозаїка» (Респондентка 10).	ТО3 (підтверджено стан білінгвізму як тимчасового, але стабільного компромісу); ТО4 (брак україномовного наук. контенту).
Послідовно російськомовні	Раціоналістична (прагматична): мова як «інструмент передачі інформації», позбавлений сакральності.	«Реактивний опір (Реактанс)»: мовна політика часто сприймається як тиск або «мейнстрім», що порушує зону інтимності. Патріотизм відділяється від мови.	ТО1 (раціональна модель зручності блокує перехід); ТО3 (російська як «мова інтимності» та первинного комфорту).

Примітка: розроблено на основі результатів 21 глибинного інтерв'ю (лютий-березень 2026).

Додаток 9. Зведена таблиця аналізу мовних ідеологій молоді за результатами опитування

Таблиця 9.1. Зведена таблиця аналізу мовних ідеологій молоді за результатами опитування				
<i>Джерело запитання</i>	<i>Суть індикатора (що вимірюємо)</i>	<i>Романтична модель (ідентичність / безпека)</i>	<i>Раціоналістична модель (зручність / інструмент)</i>	<i>Змішана / перехідна модель (компроміс)</i>
Q14 (n=410)	Мотиви вибору мови: чим керується молодь (допускалося декілька варіантів)	67,6% обрали мотиви «політика» або «емоційне несприйняття російської»	58,3% обрали мотиви «звичка», «комфорт» або «професійні вимоги»	35,4% обрали обидва типи мотивів одночасно
Q14 (n=410)	Виключні позиції: відсоток тих, хто обрав лише одну логіку	32,2% – лише романтичні мотиви	22,9% – лише раціоналістичні мотиви	35,4% – змішана логіка вибору
Q17 (n=387)	Бар'єри: що заважає говорити українською (відкрите питання)	21,2% відповіли «нічого не заважає» (ідеологічна готовність)	56,6% вказали на «середовище», «звичку» та «атмосферу міста»	12,1% описали стан переходу або «брак слів»
Q19 (n=245)	Використання російської: ситуації, де вона досі зручна	5,3% використовують лише для сарказму / цитування ворога	84% використовують для «розслабленого спілкування» та в родині	13,5% використовують ситуативно (наприклад, лише з батьками)

Q24 (n=410)	Вплив мови на «Я»: середній бал за шкалою 1–5	4,17 (серед тих, хто повністю перейшов)	2,59 (серед тих, хто не змінював практику)	3,19 (загальний середній бал по молоді міста)
<i>Q24</i> × <i>підгрупа</i> (n=71)	Середній бал тих, хто говорить лише укр. вдома	4,32 (високий зв'язок з ідентичністю)	—	—
<i>Q24</i> × <i>підгрупа</i> (n=93)	Середній бал тих, хто говорить лише рос. вдома	—	2,57 (низький зв'язок з ідентичністю)	—
Q25 (n=410)	Ставлення до «рос. патріота»: сприйняття білінгвізму	13,2% вважають суперечливим в умовах війни	49,8% вважають нормою («мова не є головною»)	29,5% вважають допустимим лише як етап переходу
<i>Q25</i> × <i>підгрупа</i> (n=106)	Ставлення серед тих, хто повністю перейшов	28,3% вважають суперечливим	14,2% вважають нормою	52,8% вважають допустимим тимчасово
<i>Q25</i> × <i>підгрупа</i> (n=39)	Ставлення серед тих, чия практика майже без змін	0% вважають суперечливим	82,1% вважають нормою	7,7% вважають допустимим тимчасово
<i>Q25</i> × <i>підгрупа</i> (n=41)	Ставлення серед тих, чия практика без змін	7,3% вважають суперечливим	73,2% вважають нормою	9,8% вважають допустимим тимчасово
Q26 (n=410)	Відчуття приналежності: мова як	39,3% відчувають: «українська = я	35,4% вважають, що мова не	8,0% відчувають: «російська = я належу до родини / друзів»

	маркер «свій / чужий»	належу до України»	впливає на приналежність	
Q26 × підгрупа (n=71)	Відчуття серед тих, хто говорить лише укр. вдома	80,3% відчують: «українська = я належу до України»	15,5% вважають, що мова не впливає	1,4% обрали інше
Q26 × підгрупа (n=93)	Відчуття серед тих, хто говорить лише рос. вдома	15,1% відчують: «українська = я належу до України»	51,6% вважають, що мова не впливає	16,1% відчують: «російська = я належу до родини / друзів»
Q28 (n=410)	Міська ідентичність : що таке «говорити як харків'янин» (кодування)	23,1% – ідентифікація з нормативом (укр. мова)	42,6% – ідентифікація через сленг, суржик та свободу вибору	5,5% – ситуативне перемикавання кодів
Q31 (n=83)	Вільна інформація : додаткові коментарі про атмосферу Харкова	15,6% відповідей містять романтичні аргументи	24,1% відповідей містять раціональні аргументи	32,5% відповідей описують складність переходу

Примітка: власні розрахунки на основі авторського онлайн-опитування (n=410). Варіативність показника «п» зумовлена використанням фільтр-питань та відкритих запитань.

Перелік ключових запитань анкети:

- **Q14:** Що найбільше вплинуло чи впливає на Ваш вибір мови? (закрите з декількома варіантами).
- **Q17:** Що є для Вас найскладнішим у використанні української мови в Харкові? (відкрите).
- **Q19:** Які саме ситуації чи контексти зумовлюють використання російської мови? (відкрите).

- **Q24:** Наскільки мова, якою Ви спілкуєтеся, впливає на ваше самосприйняття? *(шкала 1-5)*.
- **Q25:** Як Ви ставитеся до поняття «російськомовний патріот України» у Харкові сьогодні? *(закрите)*.
- **Q26:** Чи відчуваєте Ви, що використання певної мови робить Вас «своїм» або «чужим»? *(закрите)*.
- **Q28:** Що для Вас означає «говорити як харків'янин/харків'янка» сьогодні? *(відкрите)*.
- **Q31:** Додаткові думки чи спостереження про мовну атмосферу Харкова. *(відкрите)*.

Додаток 10. Статистичний аналіз зв'язку між профілем навчання та мовними установками молоді

Таблиця 10.1. Розподіл відповідей щодо «корпусної придатності» мов за спеціалізаціями (абсолютні частоти)

<i>Відповідь</i>	<i>STEM (n=67)</i>	<i>Гуманітарні (n=114)</i>	<i>Соціальні (n=133)</i>
Згодні (Так + Більше так)	21	34	40
Інші (Не згодні, Більше ні + Важко сказати)	46	80	93

Примітка: дані зафіксованих частот для проведення тесту хі-квадрат; власні розрахунки на основі відповідей на запитання Q16 анкети (n=314 осіб, що надали відповідь).

Таблиця 10.2. Матриця очікуваних частот за критерієм χ^2 Пірсона			
<i>Відповідь</i>	<i>STEM (n=67)</i>	<i>Гуманітарні (n=114)</i>	<i>Соціальні (n=133)</i>
Згодні (Так + Більше так)	20,27	34,49	40,24
Інші (Не згодні, Більше ні + Важко сказати)	46,73	79,51	92,76

Примітка: у таблиці представлено теоретичні (очікувані) значення частот, розраховані для верифікації статистичної значущості розбіжностей між групами. Значення $p\text{-value} = 0,975$ ($p > 0,05$) свідчить про те, що зв'язок між напрямом навчання та установками щодо мови не є статистично значущим. Власні розрахунки авторки.